

Dialogoog als burgerschaps- instrument

Methodiekbeschrijving peer education
voor tweedegraads lerarenopleidingen

Editie juli 2015

Inhoudsopgave

Colofon

Uitgave van:	Stichting Leerplanontwikkeling en Diversion
Tekst:	Diversion en Stichting Leerplanontwikkeling (auteurs: Esther van Pomeran, Dieuwertje de Graaff, Jeroen Bron en Kai Pattipilohy)
Mogelijk gemaakt door:	het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Begeleidingscommissie:	Wing Lee, Masood Hamidi en Joris Rijbroek (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) Judith Vennix en Sjaak Nuijt (Hogeschool Rotterdam) en Mieke Bernaerts (Hogeschool van Amsterdam)
Met dank aan:	de betrokken peer educators van Diversion, de leraren en schoolleiders die met ons gesproken hebben, de lerarenopleiders en studenten van de deelnemende scholen, Frits Rovers, Bernard ter Haar, Huib de Jong en Rob Bormans.
Grafisch ontwerp:	Glamcult Studio

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.

Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

Hogeschool van Amsterdam

Voorwoord	p. 4
Hogescholen aan het woord	p. 6
Inleiding	p. 10
Vragen van onderwijsprofessionals	p. 16
Vertaling naar de reguliere lespraktijk	p. 22
Aanbevelingen	p. 40
Achtergrond: de peer education methode	p. 44
Literatuurlijst	p. 42
Bijlage: oefeningen	p. 54

Voorwoord

“De mens onderscheidt zich van alle andere levende wezens doordat hij door de ogen van een ander kan kijken.”

Empathie is een waardevolle eigenschap. Een eigenschap die van jongs af aan gestimuleerd kan worden, maar dat gaat niet vanzelf. Het is een belangrijk stuk van de opvoeding. En er ligt ook een uitdaging voor het onderwijs.

Het onderwijs draagt bij aan de vorming van jongeren tot maatschappelijk betrokken, kritische, en zelfstandig denkende individuen in onze samenleving. Dat is een flinke opgave, zeker in een samenleving die in rap tempo steeds pluriformer wordt. Daarom is het van groot belang dat iedereen - en met name jongeren - de kernwaarden van onze samenleving kent en ermee om leert gaan. Eenieder mag een ‘eigen’ mening vormen, een ‘andere’ religie aanhangen of ‘afwijkende’ levensstijl volgen. Maar het mag anderen geen kwaad doen. De uitdaging is de diversiteit uit te wisselen, te delen, en de dialoog aan te gaan. En elkaar de vrijheid te gunnen om iets anders te vinden of het anders te doen.

De afgelopen periode zijn er verschillende gebeurtenissen geweest die een weerslag hebben gehad op de Nederlandse samenleving. De situatie in Syrië, Irak en Gaza leidde

ook tot spanningen in Nederland. De demonstraties in de Schilderswijk en de aanslagen in Parijs maken duidelijk dat onze landsgrenzen de ontwikkelingen in de rest van de wereld niet buiten de deur houden. Integendeel. Ideologische botsingen elders raken direct de leefwereld van onze jongeren.

Het onderwijs moet kunnen inspelen op ontwikkelingen in de samenleving. En dat is niet eenvoudig. Voor beginnende docenten kan het lastig zijn om beladen onderwerpen zoals antisemitisme, homofobie, islamofobie, of recente wereldgebeurtenissen (met de daarmee gepaard gaande spanningen) te bespreken in de klas.

Met het project ‘Dialogo als burgerschapsinstrument’ is samen met de Hogeschool Rotterdam en de Hogeschool van Amsterdam een methodiek voor het curriculum van tweedegraads lerarenopleidingen ontwikkeld, waarbij aandacht is voor de handelingsbekwaamheid van (beginnende) docenten om hen beter toe te rusten lastige onderwerpen te bespreken in de klas. ‘Alles wat aandacht krijgt, groeit’. Ik heb met enthousiasme geprobeerd bij te dragen aan dit belangrijke project.

Bernard ter Haar
Directeur-Generaal Sociale Zaken en Integratie

Hogescholen aan het woord

Burgerschapsvorming leraren-in-opleiding dubbel urgent

De maatschappij om ons heen is heel dynamisch en we zien dat interculturele spanningen de laatste jaren helaas eerder toenemen. Deze ontwikkelingen leiden tot een aantal dilemma's. Wat hebben we nog met elkaar gemeen in een maatschappij die steeds diverser wordt? Wat komt er bij kijken om vrij, democratisch en veilig samen te leven?

Het antwoord daarop is respect. Respect voor elk individu is het fundament waarop het onderwijs rust. Het staat model voor de waarden van het klimaat waarbinnen kennis wordt overgedragen en wordt geconsumeerd. Hogeschool Rotterdam staat midden in de maatschappij en is gelegen in de super diverse stad Rotterdam. Hier ontdekken we interculturele maatschappelijke vraagstukken aan den lijve. Door de instroom van jong volwassenen van velerlei pluimage, staan fundamentele waarden soms onder druk. Actuele maatschappelijke discussies vinden namelijk ook hun weg naar de klas.

Als hogeschool leiden wij in onze lerarenopleiding studenten op tot zelfbewuste professionals. Naast een beroepsidentiteit

leren zij ook het vermogen te ontwikkelen om opgedane kennis kritisch te beoordelen aan de hand van morele waarden. Het is belangrijk dat studenten ook worden gevormd op het gebied van burgerschap, zodat zij kritisch durven zijn, alert zijn op maatschappelijke vragen en daar ook stelling in durven nemen. Maar belangrijker nog, dat zij ook in staat zijn om die vragen vanuit een breed perspectief te benaderen.

Burgerschapsvorming bij toekomstige leraren is wat ons betreft dubbel urgent, omdat onze studenten veelal in grootstedelijke scholen voor de klas zullen staan. En in die klas zullen zij als leerkracht een sleutelrol spelen bij de burgerschapsvorming van jongeren in het voortgezet en het middelbaar beroepsonderwijs. Door hen op hun beurt te begeleiden en dwars door alle interculturele verschillen en vraagstukken heen de dialoog in de klas te brengen. Waardoor jongeren op basis van normen en waarden en wederzijds respect het gesprek met elkaar leren voeren.

Ron Bormans
Voorzitter College van Bestuur
Hogeschool Rotterdam

Klaarstomen voor pluriformiteit

De Hogeschool van Amsterdam is met circa 50.000 studenten de grootste hogeschool van Nederland. Wij bereiden studenten voor op een loopbaan in een grootstedelijke, interculturele en innovatieve (Amsterdamse) omgeving. Als geen andere hogeschool is onze studentenpopulatie zeer divers voor wat betreft herkomst en sociaal maatschappelijke achtergrond. Grootstedelijke vraagstukken spelen zich dus ook af tussen de muren van onze onderwijsinstelling.

Wij kunnen, in het klaarstomen van onze studenten voor de arbeidsmarkt, niet voorbij aan die maatschappelijke diversiteit. Het is onze kerntaak de studenten in het leven en werken te begeleiden en voor te bereiden op beroepsuitoefening in een pluriforme sociaal-culturele omgeving.

Ik ken de Hogeschool van Amsterdam niet anders dan een omgeving van en voor vrijmoedige denkers. We dragen mét elkaar zorg voor behoud van een omgeving van vertrouwen, waarop iedereen gelijkkelijk aanspraak kan maken en waarin iedereen binnen de kaders van dedemocratische spelregels, de regels van het open debat en de regel van wederzijds respect zich veilig kan weten. Een omgeving ook waarin ik

verwacht dat het debat ook blijvend gezocht wordt, zodat we van elkaars posities, opvattingen en ervaringen kunnen leren.

We kunnen dus stellen dat de grote diversiteit enerzijds een bron is van inspiratie, ontwikkeling en vernieuwing, maar ook met enige regelmaat spanningen met zich meebrengt, bijvoorbeeld rond verschillende (religieuze) gewoonten. Maar, als er dan eenmaal sprake is van spanningen, bijvoorbeeld door de aanslagen in Parijs, Brussel en Kopenhagen, dan kan ik niet anders dan vertrouwen dat het bij ons goed zit. Dan gaan wij met onze studenten en collega's, met elkaar, het gesprek blijvend aan.

Huib de Jong
Rector Hogeschool van Amsterdam

Inleiding

1.1. Achtergrond

Scholen met een gemengde leerlingenpopulatie worden in toenemende mate geconfronteerd met een burgerschapsopgave die heel direct raakt aan sociale cohesie en de identiteitsvorming van hun leerlingen. Waar scholen de taak hebben actuele maatschappelijke thema's zelf actief te koppelen aan de leefwereld van hun leerlingen, zien ze dat leerlingen (internationale) thema's mee de klas in nemen. Zij voelen zich bijvoorbeeld emotioneel betrokken bij thema's als arbeidsmarkt-discriminatie, het Midden-Oostenconflict en de opkomst van IS. Hierbij zien docenten dat leerlingen vaak over andere informatie beschikken dan zijzelf, met name door wat deze leerlingen meekrijgen uit hun persoonlijke omgeving en van het internet. Daarnaast zien deze scholen dat een deel van de thema's met betrekking tot burgerschap bij sommige groepen jongeren meer in de taboe- en conflictsfeer zit dan gemiddeld (bijvoorbeeld seksuele diversiteit, antisemitisme, enzovoort).

Ook op scholen met overwegend autochtone leerlingen zien wij dat de sociaal-maatschappelijke en politieke discussies het klaslokaal bereiken. Leerlingen die in hun directe omgeving geconfronteerd worden met vraagstukken rondom deze actuele vraagstukken, maar ook leerlingen die de problematiek rondom de multiculturele samenleving alleen van tv kennen, nemen regelmatig de actualiteit

mee het klaslokaal in. Zo kunnen ook op deze scholen discussies over onderwerpen als Zwarte Piet of het Europese vluchtelingenprobleem hoog oplopen. Deze methodiek om burgerschapskwesties te bespreken gaat niet alleen maar in op emotionele reacties van leerlingen die zich sterk betrokken voelen bij bepaalde kwesties. Het biedt ook handvatten bij het omgaan met leerlingen die zich onverschillig opstellen ten opzichte van burgerschapskwesties, of zich achter onverschilligheid verbergen omdat de burgerschapskwesties zich voor hen in de taboesfeer bevinden.

Een nieuwe rol

Het vormgeven van het gesprek over burgerschapskwesties vraagt veel van scholen. De onderwerpen roepen doorgaans veel emoties en weerstand op bij leerlingen. Hierbij geven docenten niet zelden aan met denkbelden te worden geconfronteerd die botsen met de fundamentele waarden van onze vrije samenleving. Dat brengt voor deze scholen en deze lerarenopleiding een specifieke, niet eenvoudige, burgerschapsopgave met zich mee.

1.2. Burgerschap

Sinds 2005 is voor het onderwijs de wettelijke burgerschapsopdracht voor het onderwijs geëxpliciteerd. In de onderwijswetten (Artikel 8 lid 3 van de Wet op het primair onderwijs, artikel 17 van de Wet op het

voortgezet onderwijs en artikel 11 lid 3 van de Wet op de expertisecentra) is de volgende formulering opgenomen:

Het onderwijs:

1. gaat er mede van uit dat leerlingen opgroeien in een pluriforme samenleving;
2. is mede gericht op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie;
3. is er mede op gericht dat leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten.¹

Vanuit de Onderwijsraad is in 2003 en 2012 beschreven wat onder burgerschapsonderwijs verstaan kan worden. In eerste instantie richtte deze definitie zich op actief burgerschap en sociale cohesie: "Actief burgerschap verwijst naar de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren. Met sociale cohesie wordt de deelname van burgers (ongeacht hun etnische of culturele achtergrond) aan de samenleving bedoeld".²

In 2012 herzag de Onderwijsraad haar eerdere formulering. De tweede definitie en omschrijving kenmerkt zich door een sterke focus op democratie en identiteitsontwikkeling. De raad stelt dat burgerschapsonderwijs meer moet omvatten dan sociaal gedrag, aanpassing en participatie (actief burgerschap en sociale cohesie),

aspecten die in de eerste fase na de invoering van burgerschapsonderwijs centraal stonden. "Ook het kritisch leren participeren in de samenleving behoort tot het ontwikkelingsproces van jongeren".³ Tot de gemeenschappelijke kern van burgerschapsonderwijs horen volgens de raad ook democratie en identiteitsontwikkeling.⁴

Doel van het burgerschapsonderwijs is: "Jongeren leren functioneren, vanuit eigen idealen, waarden en normen, in een pluriforme, democratische samenleving, en bij hen het vermogen ontwikkelen aan deze samenleving een eigen bijdrage te (willen) leveren".⁵

Omdat de manier waarop burgerschap vorm moet krijgen binnen het onderwijs niet geëxpliciteerd is, komt (een deel van) de praktische en inhoudelijke uitwerking hiervan neer op de (individuele) competenties van de docent. Het is daarom belangrijk dat deze helder heeft wat er van hem/haar verwacht wordt. SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling heeft hiertoe een inhoudelijk kader geschreven waarin drie domeinen van burgerschapsvorming onderscheiden

1. burgerschapindeschool.nl/de-burgerschapsopdracht-wat-moet-en-wat-kan, juni 2015
2. burgerschapindeschool.nl/Paginas/Definities-en-doelen-burgerschap.aspx juni 2015
3. Idem.
4. Idem.
5. Idem.

worden (te weten democratie, participatie en identiteit). Deze doen recht aan de vrijheid van het individu (identiteit), de betrokkenheid van burgers bij de samenleving (participatie) en de wijze waarop we in de Nederlandse samenleving omgaan met besluitvorming, tegengestelde belangen en machtsverdeling (democratie).⁶ Tevens is invulling gegeven aan de burgerschapstaak die er voor het onderwijs ligt die zich richt op (na te streven) competenties op het gebied van kennis, houding en vaardigheden van leerlingen.⁷

Hoe kunnen (toekomstige) docenten het gesprek aangaan met leerlingen die zich bijvoorbeeld distantiëren van de waarden van de democratische rechtstaat, zich in mindere mate onderdeel voelen van de samenleving en/of in hun zoektocht naar een eigen identiteit en overtuiging op confronterende wijze uitlaten? En hoe zorg je dat ook jongeren onderling op kritische wijze met elkaar van gedachten leren wisselen? De vaardigheden die in deze methodiek centraal staan, sluiten aan bij verschillende pijlers die lerarenopleidingen hoog in het vaandel hebben staan, zoals professionele identiteitsvorming van docenten en omgaan met diversiteit in het klaslokaal.

1.3. Peer education

Jongeren en jongvolwassenen zijn meer dan anderen gevoelig voor wat hun leef-

tijdsgenoten (hun 'peers') vinden en zeggen. Dit kan resulteren in (negatieve) vormen van beïnvloeding. De peer education methodiek is ingericht om hier op positieve wijze gebruik van te maken. 'Peer education' staat letterlijk voor 'gelijkenonderwijs'. De les- en preventiemethode wordt voornamelijk ingezet om met jongeren het gesprek aan te gaan rondom thema's die om verschillende redenen lastig bespreekbaar zijn. Bijvoorbeeld doordat ze door jongeren als saai worden ervaren, politiek gevoelig zijn of in de culturele taboesfeer zitten. Jonge rolmodellen en/of ervaringsdeskundigen die een gedeeld referentiekader hebben met leerlingen worden ingezet om een impuls te geven aan voorlichting, preventie en dialoog. Peer education is de afgelopen jaren een zeer effectieve methode gebleken⁸ bij de behandeling van lastige (integratie gerelateerde) burgerschapsonderwerpen in de school zoals antisemitisme, islamofobie en (homo) seksualiteit. Doordat jonge rolmodellen vanuit hun persoonlijke achtergrond ervaringen delen en kennis overbrengen, kunnen zij op positieve wijze de confrontatie en dialoog aangaan over o.a. botsende waarden. Dialoog speelt hierbij een belangrijke rol omdat de insteek van het gesprek niet ligt op elkaar overtuigen, maar meer te leren over de opvattingen van de ander. Door een dialoog aan te gaan met jongeren, voelen zij zich serieus genomen als gesprekspartner. Specifieke elementen van het debat kunnen

hierbij van toegevoegde waarde zijn. Door het aannemen van verschillende rollen, leren jongeren zich inleven in het standpunt en het perspectief van mensen die anders denken.

1.4. Lerarenopleidingen

Binnen het traject 'Dialoog als burgerschapsinstrument' wordt samen met de lerarenopleidingen van de Hogeschool van Amsterdam en de Hogeschool Rotterdam gepioneerd om een toepassing van de peer education methodiek te ontwikkelen voor leraren (in opleiding). In deze handreiking wordt beschreven hoe de peer education methodiek kan worden ingezet om concrete vragen die onderwijsprofessionals bezighouden over het aangaan van dialoog met leerlingen te beantwoorden en van meerwaarde te laten zijn bij het opleiden van een nieuwe generatie docenten.

1.5. Leeswijzer

Het eerste hoofdstuk gaat in op de belangrijkste conclusies van de verkenning die heeft plaatsgevonden onder (toekomstige) onderwijsprofessionals en hun opleiders. Hun vragen en behoeften, maar ook de ideeën die niet alleen door opleiders, maar ook een

6. [jongeburgers.slo.nl/domeinen/juni 2015](http://jongeburgers.slo.nl/domeinen/juni%2015)

7. Zie voor meer informatie: burgerschapindeschool.nl en <http://downloads.slo.nl/Documenten/doelen-burgerschapsonderwijs-en-mensenrechteneducatie-voor-het-schoolcurriculum.pdf>

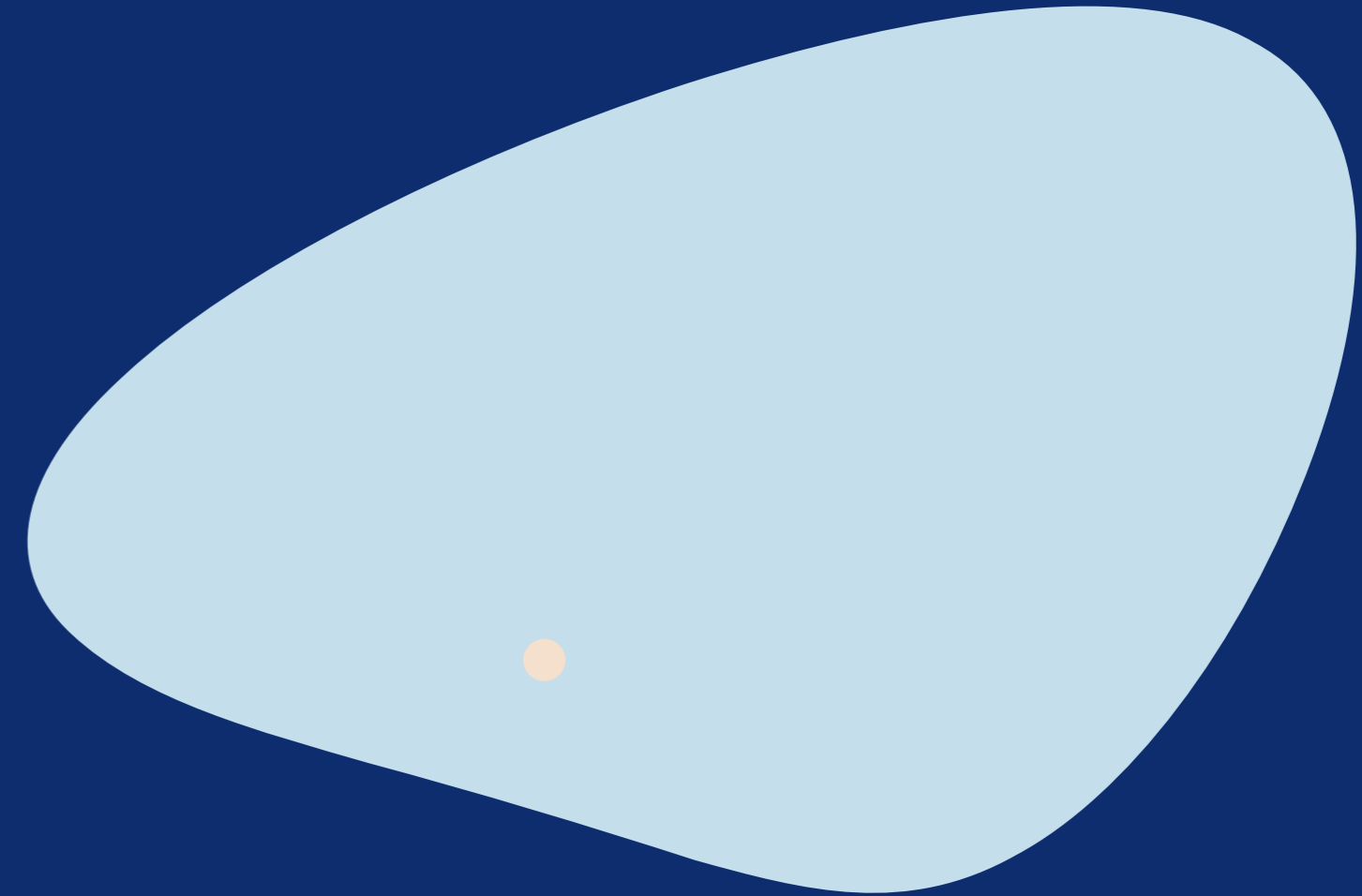
8. Zie o.a. de NJI erkenningen voor peer education programma's als *Gelijk=Gelijk?* en *Tweede Wereldoorlog in Perspectief*.

jonge generatie van peer educators en studenten zijn gegeven, vormen de basis voor de vertaalslag naar de dagelijkse praktijk van de leraar in opleiding. Dit hoofdstuk wordt dan ook afgesloten met een korte reflectie op welke werkzame elementen uit de peer education methode kunnen worden ingezet om hieraan tegemoet te komen.

Het tweede hoofdstuk schetst hoe de peer education methodiek van dienst kan zijn in het klaslokaal en bij de voorbereiding van lessen. Hier wordt uitgelegd hoe je een gesprek over gevoelige burgerschapskwetsies stapsgewijs kunt vormgeven. In de bijlage worden ter inspiratie tevens enkele voorbeeldoefeningen omschreven waarmee de lezer de aanbevelingen in de dit hoofdstuk direct in de praktijk kan brengen.

Tot slot wordt er in het vierde en laatste hoofdstuk aanbevelingen gedaan ten behoeve van de implementatie van de methodiek, specifiek gericht op tweedegraads lerarenopleidingen.

In het achtergrondstuk worden de ideeën achter en de praktische aanpak van de peer education methode beschreven. Wat houdt peer education in en waarom werkt het? Wat is de geschiedenis van de methode en wordt deze ingezet?

Vragen van onderwijs-professionals

2.1. Heikele burgerschapskwesties in de lespraktijk

Docenten maken zich elke dag onmisbaar voor hun leerlingen: door hun liefde voor hun vak, door hun rol in de sociaal-emotionele ontwikkeling van hun leerlingen, en door de manier waarop zij leerlingen begeleiden in hun burgerschapsvorming. Burgerschap vormt een integraal onderdeel van onderwijs, de realiteit van de lespraktijk vraagt van docenten om voorbereid te zijn op sociaal-maatschappelijke vraagstukken, discussies of spanningen die leerlingen mee de klas in nemen.

Dit geschiedt niet alleen in uren maatschappijleer, maar kan ook net zo goed tijdens Frans of wiskunde aan de orde komen. Vanzelfsprekend kan niet te allen tijde een grondig gesprek worden aangegaan, maar soms vragen schokkende reacties of juist extreme passiviteit of nonchalance van leerlingen om actie. Deze methodiek is een handreiking voor docenten die graag actief en structureel iets willen doen met gevoelige burgerschapskwesties op hun school of in hun klaslokaal, ook als deze geen raakvlak hebben met hun eigen vakgebied. Leerlingen kunnen heftige uitlatingen doen over actualiteiten of de confrontatie opzoeken op een meer persoonlijk emotioneel vlak. Ze kunnen zich door het politieke en maatschappelijke debat gestigmatiseerd voelen, te maken krijgen met vooroordelen en uitsluiting,

maar ook zelf hardnekkige (voor)oordelen tot uiting brengen. Online media, blogs en YouTube-kanalen voorzien leerlingen van informatie over conflicten en actuele (internationale) sociaal-maatschappelijke en politieke vraagstukken. Het is vaak lastig om zicht te krijgen op de informatie die leerlingen tot zich nemen. Dit zijn situaties uit de dagelijkse lespraktijk waar docenten mee geconfronteerd worden en die vragen oproepen over een constructieve, werkzame aanpak. Deze methodiek biedt handvatten om te reageren op de situatie in de klas, en om actief het gesprek aan te gaan. Het biedt een perspectief op de vraag hoe docenten de regie kunnen behouden in dit soort situaties; kennisexpert of niet. Ook biedt het een mogelijke aanpak om samen met je klas verschillende perspectieven op een lastige kwestie te belichten, respectvol te bespreken en de leerlingen verder te helpen in hun ontwikkeling als kritische jonge burgers.

“Ik zie een duidelijke maatschappelijke opgave voor leraren en lerarenopleidingen. Niet alleen hebben we de taak om te verklaren en kennis te delen, we kunnen ook sturen. Lerarenopleidingen kunnen docenten in spe voorbereiden op het omgaan met burgerschapskwesties door ze tijdens de opleiding te helpen met hun professionele ontwikkeling. Het is belangrijk voor leraren (in-opleiding) om goed te hebben nagedacht over wat voor docent ze zijn, en waar ze voor staan.

Ik zie een rol voor de leraren-in-opleiding van de Hogeschool Rotterdam om later het verschil te maken, en een goede samenleving voor iedereen vorm te geven. De studenten van onze lerarenopleiding zijn goed in het trekken van parallellen, zijn empathisch, en kunnen vanuit hun kennis met mededogen vorm geven aan de maatschappij.”

*Judith Vennix, lerarenopleider
geschiedenis Hogeschool Rotterdam*

Wat zijn volgens onderwijsprofessionals de actuele uitdagingen op het gebied van deze specifieke burgerschapsopgave? In de ontwikkeling van deze methodiek, waarbij de peer education methodiek is vertaald naar de reguliere lespraktijk, is uitgebreid gesproken met 39 docenten en schoolleiders uit het voortgezet onderwijs en met 24 lerarenopleiders en leraren-in-opleiding van tweedegraads lerarenopleidingen. Tijdens deze verkenning⁹ is gekozen voor interviews en focusgroepen, zodat er kwalitatieve data verzameld konden worden omtrent de burgerschapskwesties die spelen op scholen en de kennis en vaardigheden die docenten en onderwijsleiders (nodig) hebben om daarmee om te gaan. Uit de verkennende gesprekken, focusgroepen en interviews is veel informatie naar voren gekomen over de praktijk van het huidige burgerschapsonderwijs en de daarmee samenhangende uitdagingen.

Hierbij is enerzijds gesproken over de expertise die reeds binnen het onderwijs en binnen de opleidingen aanwezig is, anderzijds is er ook open gesproken over de uitdagingen, vragen en ambities die de onderwijsprofessionals tegenkomen, zowel binnen de opleidingen als binnen de lespraktijk. Hierbij is verkend welke uitdagingen het onderwijs als geheel kent in het handen en voeten geven aan burgerschapsonderwijs, maar ook ingezoomd op individuele competenties die men onmisbaar acht voor docenten en opleidingen om antwoord te kunnen bieden op de uitdagingen binnen de hedendaagse maatschappelijke context. In dit hoofdstuk staan de uitkomsten van deze verkenning centraal, waarbij op basis van uitkomsten en aanbevelingen gekeken wordt naar welke elementen uit de peer education methodiek, gespreks- en reflectievaardigheden een rol kunnen spelen binnen het curriculum van lerarenopleidingen.

Ik vind het erg belangrijk dat mijn studenten goed met dit soort discussies en vragen om kunnen gaan. Ze hoeven niet perse zelf de discussie te initiëren, maar ze moeten niet schrikken als leerlingen dit soort kritische vragen stellen of afwijkende meningen verkondigen. Ik merk dat leerlingen bij dat soort discussies kunnen verzanden in wij – jullie

9. Zie de verkenning ‘Dialogo als burgerschapsinstrument’ Diversion en SLO, mei 2015.<http://downloads.slo.nl/>

denken, en vind het erg belangrijk dat onze studenten dan een rustig gesprek met de klas kunnen voeren zonder zich aangevallen te voelen. Mijn leraren-in-opleiding moeten het denken van hun leerlingen kunnen nuanceren, en goed kunnen inschatten wanneer een thema besproken moet worden, en wanneer het gewoon een puberale provocatie is.”

Judith Vennix, lerarenopleider geschiedenis Hogeschool Rotterdam

2.2. Uitdagingen en vragen van onderwijs-professionals

Uit de verkenning is een aantal duidelijke uitdagingen naar voren gekomen, maar ook veel expertise en voorbeelden van succesvolle aanpakken binnen het onderwijs. Deze expertise is meegenomen als onderdeel van de methodiekbeschrijving in hoofdstuk vier. In dit hoofdstuk wordt ingezoomd op de meest essentiële en prangende vragen binnen het hedendaagse burgerschapsonderwijs. Hierbij wordt per uitdaging een concrete vraag met betrekking tot de ontwikkeling van competenties geformuleerd. Een duidelijk signaal dat naar voren kwam uit de verkenning is dat de ondervraagde docenten aangeven regelmatig het gevoel te hebben er alleen voor te staan bij het bespreken van gevoelige burgerschapskwesties. Er is vaak geen eenduidig beleid of consensus binnen school over bijvoorbeeld religieuze uitingen/kleding, het wel of niet vieren van

Sinterklaas, of hoe controversiële actualiteiten zoals de aanslagen in Parijs worden besproken. Docenten geven aan dat zij het als problematisch ervaren dat hun scholen geen structurele aanpak hanteren bij burgerschapskwesties. Wanneer deze situatie de dagelijkse realiteit voor veel docenten is, betekent dit dat het gesprek voeren met leerlingen over precaire onderwerpen helemaal afhankelijk is van individuele docenten, die vanuit persoonlijk eigenaarschap initiatief nemen hiertoe. Deze verantwoordelijkheid is des te zwaarder voor jonge docenten (in opleiding) omdat deze hun rol als morele opvoeder nog volop aan het ontwikkelen zijn, en starters zowel inhoudelijk als didactisch voor veel uitdagingen komen te staan binnen het eigen expertiseveld. Een illustratie van een dergelijke situatie kwam aan de orde in een van de focusgroepen:

Het is daarmee aan individuele docenten om burgerschapskwesties naar eigen inzicht te bespreken, hetgeen niet alleen een zwaar beroep doet op deze docenten, maar tevens het risico met zich meebrengt dat docenten, wanneer zij zich geen raad weten met de situatie, niet ingrijpen omdat zij niet kunnen leunen op een breder gedragen visie. Ook als er wel een schoolbreed gedragen visie en aanpak bestaat rondom gevoelige burgerschapskwesties is het uiteraard alsnog raadzaam voor individuele docenten om hun competenties op dit vlak (door) te ontwikkelen.

“Toen IS vorig jaar rond november veel in het nieuws kwam, kwamen er opeens drie Arabische jongens in djellaba op mijn vmbo school, die zeiden dat zij IS goed vonden. Ik ondervroeg ze over hun plotselinge kledingkeuze, maar er kwam niks uit. Ze hadden helemaal geen onderbouwning. Ik heb ze toen de toegang tot mijn lessen geweigerd tot ze weer in normale kleding op school kwamen. Daarna kwamen ook een paar Nederlandse jongens in djellaba op school. Ik ben ze toegang tot mijn klaslokaal blijven weigeren. Toen ik bij het management aanklopte, kreeg ik weinig ondersteuning.

Docent mens & maatschappij, op een vmbo school

Tijdens de verkenning hebben docenten aangegeven dat zij de competenties en vaardigheden willen ontwikkelen of versterken die zij essentieel achten om het hoofd te bieden aan actuele uitdagingen die zij in de praktijk van het onderwijs ondervinden.

“Als je het bijvoorbeeld hebt over grotere maatschappelijke thema’s, kunnen docenten dat bespreken aan de hand van de grondwet. Elkaar gelijkwaardig behandelen en niet discrimineren, valt onder burgerschapseducatie. Bij plotselinge actuele gebeurtenissen kan dat lastiger zijn, omdat je als docent je hier niet altijd op kunt voorbereiden. Ook kunnen de emoties hierbij hoog oplopen.

Als de actualiteiten zich nog aan het ontvouwen zijn terwijl je les geeft, zoals in het geval van Charlie Hebdo, kan het soms zijn dat je niet dezelfde bronnen daarover hebt gelezen als je leerlingen. Je hebt je niet kunnen voorbereiden en dan is het lastig om constructief te reageren.”

Mieke Bernaerts, lerarenopleider maatschappijleer Hogeschool van Amsterdam

1. Regie houden

“Hoe kan ik in elke situatie de regie houden en mijn klas betrekken bij een gesprek over sociaal-maatschappelijke en politieke thema’s, of deze thema’s de leerlingen persoonlijk raken of niet?” Deze vraag werd regelmatig gehoord tijdens de verkenning. Docenten gaven hierbij aan de balans te willen bewaken tussen het stellen van morele kaders en het afbakenen van grenzen enerzijds, en ruimte bieden aan diversiteit in meningen en een open gesprek faciliteren anderzijds.

Hoe kan ik een open en respectvol gesprek voeren als (een deel van) de leerlingen emotioneel reageert/reageren op maatschappelijke thema’s? Onderliggend aan deze vraag van onderwijsprofessionals is het feit dat veel docenten zien dat hun leerlingen vaak over andere informatie beschikken dan zijzelf, met name door wat deze leerlingen meekrijgen uit hun persoonlijke omgeving en hun zoektocht op internet.

“Ik schrok toen ik hoorde welke vooroordelen ten opzichte van joden leefden in mijn vmbo klas. Wat doe in zo’n geval?”

“Ik schrok toen ik hoorde welke vooroordelen ten opzichte van joden leefden in mijn vmbo klas. Wat doe in zo’n geval? Ik vroeg mijn leerlingen welke vooroordelen over joden ze kennen, en dat voelde als een duiveltje dat uit een doosje wordt gelaten. Wat ga je doen met alle antisemitische uitspraken waar leerlingen mee komen? Hoe kun je aan dat gesprek nog een positieve draai geven?”

Derdejaars leraar-in-opleiding maatschappijleer

Wat kan ik doen als mijn leerlingen onderwerpen en actualiteiten compleet oninteressant vinden? Tijdens de verkenning gaven docenten regelmatig aan dat leerlingen niet het belang van bepaalde onderwerpen zien en deze initieel als irrelevant voor zichzelf beschouwen. Docenten geven aan dat zij hun leerlingen ook willen kunnen

betrekken bij thematiek waarvan zij zich distantiëren of waar tegenover zij zich nonchalant opstellen.

“Ik vind het zelf belangrijk om te doen, maar dialoog faciliteren tussen je leerlingen is lastig, omdat 50% niet meedoet of het niet interessant vindt.”

Docente geschiedenis op een havo/vwo school

2. Een veilige sfeer en openheid creëren

Hoeveel van mezelf kan en wil ik tijdens een gesprek over burgerschapskwesties aan mijn leerlingen laten zien? In de verkenning geven docenten aan moeite te hebben met het vormgeven van hun rol binnen gesprekken over burgerschapskwesties, zeker als de gesprekken gaan over burgerschapskwesties die door de achtergrond of sterke mening van de docent dichtbij komen. Hierbij wordt door docenten het belang genoemd van regelmatige reflectie op je rol als morele opvoeder.

“Tijdens mijn lerarenopleiding had ik mezelf vaker de vraag willen stellen: wat wil ik betekenen voor mijn leerlingen? Het lijkt mij goed dat toekomstige docenten tijdens hun opleiding handvatten krijgen om hun eigen rol te bepalen, waardoor ze in de praktijk niet teleurgesteld raken maar blijven geloven in hun capaciteiten en het belang

van hun rol binnen groepsprocessen over moeilijke burgerschapskwesties.”

Docente Frans op een havo/vwo school

Hoe kan ik zorgen dat gevoelige thema's in mijn etnisch en religieus diverse klas besproken kunnen worden? Docenten gaven aan dat de identiteit van de docent en de samenstelling van de klas het gesprek over gevoelige burgerschapskwesties beïnvloeden, en in sommige gevallen kan bemoeilijken. De ambitie is uitgesproken door onderwijsprofessionals om een veilige sfeer te kunnen creëren in de klas, waarin geen leerling zich buitenspel gezet voelt, en geen onderwerp onbespreekbaar is, ongeacht de etnische of religieuze samenstelling van de klas en de achtergrond van de individuele docent.

“Hoe neem je als docent een genuanceerd standpunt in, in het geval van de Armeense kwestie, wanneer je zowel Turkse als Armeense leerlingen in de klas hebt. Ik zou willen weten hoe ik daarover kan beginnen, zonder dat ik al bij voorbaat één van de groepen kwijt raak.”

Tweedejaars student geschiedenis aan de tweedegraads lerarenopleiding

2.3. Vertaling peer education naar de reguliere lespraktijk

Vanuit de lessen en uitgangspunten van de peer education methodiek (zie het theoretisch kader 'de Peer Education methode') kan een aantal elementen toegepast worden om tegemoet te komen aan de actuele vraag binnen het onderwijs middels het ontwikkelen en versterken van bovengenoemde competenties. Deze methodiek biedt docenten handvatten om vanuit de belevingswereld van leerlingen te werken en in gesprekken de positieve confrontatie aan te gaan. Hierdoor kunnen (jonge) leraren ondersteund worden in het bespreken van burgerschapskwesties in hun klaslokaal: zowel preventief als reactief. Waar peer educators op scholen kunnen zorgen voor een tijdelijke impuls, een ijsbreker en daarmee de start van een open gesprek, kunnen docenten uiteindelijk hun leerlingen het best structureel ondersteunen in hun ontwikkeling naar verantwoordelijke, kritische en zelfstandige burgers. Door elementen uit de peer education methodiek praktisch toepasbaar te maken voor lerarenopleidingen, kunnen docenten (in opleiding) zich reeds tijdens hun opleiding en stages instrumenten en werkwijzen eigen maken, die zij in kunnen zetten om te werken aan hun eigen burgerschapscompetenties en in de onderwijspraktijk ook aan die van hun leerlingen.

De peer education methodiek is echter niet één op één te vertalen naar het reguliere onderwijs, daar de rol van een docent wezenlijk anders is dan die van de peer educator. Een aantal elementen kan, wanneer docenten deze naar eigen inzicht inzetten, van toegevoegde waarde zijn voor de lespraktijk. Deze elementen worden in het volgende hoofdstuk toegelicht.

- Een constructief gesprek voeren met leerlingen over onderwerpen die gelden als controversieel of taboe.
- Het gesprek aangaan vanuit de belevingswereld van leerlingen.
- Binnen gesprekken de rol van procesbegeleider innemen.
- Het (selectief) delen van persoonlijke verhalen.
- De leerling als expert centraal stellen en deze actief bevragen en spiegelen.
- Het gesprek tussen jongeren onderling faciliteren in plaats van tussen docent en de klas.
- Het verbreden van het wereldbeeld van leerlingen door het gebruik van eye-openers.
- Met leerlingen reflecteren op het gevoerde gesprek.

Vertaling naar de reguliere lespraktijk

3.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de vragen van onderwijsprofessionals bij het bespreekbaar maken van gevoelige onderwerpen in het klaslokaal. Een aantal werkzame elementen uit de peer education methode kunnen deze vragen helpen beantwoorden.

We brengen hierbij in kaart hoe je gefaseerd het gesprek met je leerlingen aan kunt gaan. Dit schema is niet alleen geschreven voor docenten van maatschappijvakken binnen het voortgezet onderwijs, maar ook voor andere vakdocenten, docenten die binnen het MBO het vak burgerschap geven, en mentoren. In elke fase wordt gedetailleerd uiteengezet welke aanbevelingen kunnen helpen bij het creëren van dialoog en wordt geschetst hoe je vóór en tijdens het gesprek de behoeften van je leerlingen in kaart kunt brengen. Ook wordt stilgestaan bij hoe je als (jonge) docent in je kracht kan staan door te reflecteren op en vorm te geven aan je rol als moreel kompas en welke struikelblokken je daarbij tegen kunt komen. Ten slotte wordt een aantal voorbeeldoefeningen gegeven waarmee docenten gespreks- en reflectievaardigheden verder kunnen ontwikkelen. Deze worden in de bijlage in de vorm van concrete oefeningen verder in beeld gebracht.

Fase	Aanbevelingen	Analyseer je klas	Rol van de docent	Struikelblokken	Werkvormen	Doelen burgerschapsonderwijs zoals geformuleerd door SLO ¹⁰
1. Word gesprekspartner	<ul style="list-style-type: none"> Ontken het wereldbeeld van je leerlingen niet. Houd het gesprek open. Stel je kwetsbaar op. Bevraag leerlingen actief. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoe speelt het onderwerp? Waarom raakt deze kwestie je leerlingen (niet)? Hebben leerlingen een kennisbehoefte, willen ze hun ei kwijt of willen ze spiegelen? Welke bronnen gebruiken je leerlingen en zit hier een discrepantie met de jouwe? 	<ul style="list-style-type: none"> Expliciteer duidelijk grenzen wanneer de overtuigingen van leerlingen sterk botsen met die van jezelf, de grondwet en/of de regels van de school. Besef vanuit een pedagogisch oogpunt dat leerlingen zich in een ontwikkelingsfase bevinden. 	<ul style="list-style-type: none"> Tijdgebrek. Provocaties van leerlingen. Leerlingen die het lastig vinden hun mening (op genuanceerde wijze) te onderbouwen. Een onveilige sfeer in de klas. 	<ul style="list-style-type: none"> Kennismakingsoefening Socratische oefening: het opschoten van je mening (uit het programma Les van Socrates). ASR model (Nederlands Debat Instituut). 	<p>Identiteit</p> <p>8. Respect tonen en zich medeverantwoordelijk voelen voor de eigen ontplooiing en die van anderen. (houding)</p> <p>18. Rolnemingsvaardigheden toepassen in een samenleving die zich kenmerkt door diversiteit. (vaardigheden)</p> <p>Democratie</p> <p>11. Standpunten uiten, verantwoorden, uitwisselen en bijstellen in discussie, debat en dialoog. (vaardigheden)</p> <p>14. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld. (vaardigheden)</p> <p>Participatie</p> <p>4. Betrokkenheid bij en bijdragen aan een sociaal en ruimtelijk stimulerende en aangename leef- en leeromgeving in de school en de directe omgeving (houdingen)</p> <p>17. Basale sociaal-communicatieve vaardigheden toepassen (vaardigheden)</p>
2. Zie jezelf als procesbegeleider	<ul style="list-style-type: none"> Pas je aanpak aan op de startsituatie van de klas. Leg de focus op de meningen en ideeën van je leerlingen, en betrek de hele klas bij het gesprek. Geef expliciet de ruimte aan de diversiteit aan meningen. Gebruik eyeopeners om vooroordelen te ontcrachten. Ga waar nodig op positieve wijze de confrontatie aan. 	<ul style="list-style-type: none"> Wordt het gesprek door één of meer leerlingen gedomineerd? Speelt de samenstelling van je klas een rol in de wijze waarop de kwestie besproken wordt? Hebben je leerlingen duidelijk behoefte aan meer informatie over dit onderwerp? Wat krijgen je leerlingen mee vanuit hun omgeving? Wat zeggen hun familie, vrienden en verdere omgeving over deze burgerschapskwestie? 	<ul style="list-style-type: none"> Leg een focus op het proces in de klas in plaats van enkel het zenden van informatie. Gebruik botsingen als moment om leerlingen iets bij te brengen en te ondersteunen in hun ontwikkeling. 	<ul style="list-style-type: none"> Meeloopgedrag, geen zelfkritische leerlingen en geen corrigerend vermogen van de klas. Het gesprek verzandt in één-op-één discussies. Leerlingen hebben een informatievraag waar je lastig aan tegemoet kan komen. 	<ul style="list-style-type: none"> Carrousel-debat. Filmmateriaal zoeken om verschillende perspectieven te belichten. 	<p>Democratie</p> <p>11. Standpunten uiten, toelichten en uitwisselen in discussie en dialoog. (vaardigheden)</p> <p>14. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld (vaardigheden)</p> <p>Identiteit</p> <p>21. Zich inleven in een ander in een samenleving die zich kenmerkt door diversiteit.(vaardigheden)</p>
3. Blik terug, vat samen en kom tot gezamenlijke conclusies	<ul style="list-style-type: none"> Zorg dat er altijd ruimte is om het gesprek positief af te sluiten. Laat zien dat het hebben van verschillende opvattingen niet problematisch hoeft te zijn en dat dit hoort bij een open samenleving. 	<ul style="list-style-type: none"> Hebben alle leerlingen kunnen participeren? Zijn er leerlingen die zich buiten spel gezet voelen? 	<ul style="list-style-type: none"> Bedank je klas voor hun openheid en inbreng. Geef aan hoe je het gesprek hebt ervaren, wat je hiervan meeneemt en hoe het eventueel vervolg krijgt. Reflecteer op het gesprek met collega's en leidinggevend. Deel zorgelijke signalen en (structurele) informatievragen van leerlingen met de schoolleiding. 	<ul style="list-style-type: none"> De discussie is niet goed afgerond. Het gesprek krijgt een nieuwe impuls bij het samenvatten. 	<ul style="list-style-type: none"> Gebruik een reflectie mindmap om terug te blikken op het gevoerde gesprek. 	<p>Democratie</p> <p>14. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld (vaardigheden)</p> <p>Identiteit</p> <p>9. Reflecteren op de eigen opvattingen en gedragingen in relatie tot algemeen aanvaarde waarden en normen. (houding)</p> <p>22. Samenwerken met anderen ongeacht sociale, etnische en/of culturele achtergronden (vaardigheden)</p>

10. Documenten/doelen-burgerschapsonderwijs-en-mensen-rechteneducatie-voor-het-schoolcurriculum.pdf Het ASR

Tien minuten variant

Het kan zijn dat de docent over te weinig tijd beschikt om bovenstaand schema aan te houden. In deze gevallen kan het raadzaam om de volgende 'tien minuten' variant aan te houden, waarmee de angel uit pijnlijke situaties kan worden gehaald, en binnen tien minuten de opvattingen van leerlingen kunnen worden getoetst aan andere perspectieven en aan de grondwet.

Fase 1

Ontken het wereldbeeld van je leerlingen niet.

- Herhaal in je eigen woorden wat er is gezegd.
- Vraag of je dat goed begrepen hebt
- Reageer:
 - Als het gesprek wel verder vervolg kan krijgen, vraag om toelichting: “Kun je dit uitleggen?”
 - Vraag om informatiebronnen: “Waar heb je dit gehoord, gezien of gelezen?”

Bevraag leerlingen actief

“Hoe denk je hierover?”, “Leg uit?”, “Denken andere leerlingen hier anders over?”, “Ben je hier zelf weleens mee in aanraking gekomen?”, “Zijn er mensen die hier anders over denken?”

- Probeer een antwoord te krijgen op de vraag: Waarom raakt deze kwestie je leerlingen (niet)?
- Besef vanuit een pedagogisch standpunt dat leerlingen zich in een ontwikkelfase bevinden.

Fase 2

Leg de focus op de meningen en ideeën van je leerlingen, betrek de hele klas bij het gesprek en geef ze de kans om elkaar te corrigeren of aan te vullen:

“Denkt iemand hier anders over?”, “Kan iemand zich voorstellen dat iemand hier totaal anders over denkt?”, “Ken je andere opvattingen om je heen?”, “Of uit de politiek, de krant, of van tv of internet?”

Ga waar nodig op positieve wijze de confrontatie aan.

“Is dit hetzelfde als...?”, “Hoe verhoudt zich dit tot de vrijheid van...?”, “Wat zou het voor gevolgen hebben als iedereen/niemand zo zou denken?”

- Let erop of het gesprek door één of meer leerlingen wordt gedomineerd.
- Gebruik botsingen om leerlingen iets bij te brengen en te ondersteunen in hun ontwikkeling.

Fase 3

Zorg dat er altijd ruimte is om het gesprek positief af te sluiten, en benoem dat verschillende perspectieven en opvattingen naast elkaar bestaan.

- Let er bij de afronding van het gesprek op of er leerlingen zijn die zich buitenspel gezet voelen.
- Bedank de klas voor openheid en inbreng.
- Reflecteer na afloop op het gesprek: Moesten je leerlingen stoom afblazen of is er iets meer aan de hand? Vertaal zorgen en structurele vragen van je leerlingen naar collega's (van de maatschappijsectie) of bespreek deze met je directie. Overleg hoe en wanneer dit gesprek vervolg kan krijgen.

3.2. Fase 1: Word gesprekspartner

Waar je bijvoorbeeld als docent wiskunde door leerlingen direct als autoriteit wordt gezien op je vakgebied, word je bij gevoelige burgerschapskwesties niet per definitie als deskundige en volwaardige gesprekspartner gezien. Door vragen te stellen en de leerling in de expertrol te zetten, maak je jezelf gesprekspartner en krijg je een beter beeld van de behoeften van je leerlingen.

Aanbevelingen

Stel dat je een wiskundedocent bent op een vmbo-school. Je leerlingen stuiven je klaslokaal binnen nadat ze op een mobieltje een onthoofdingsfilm van IS hebben bekeken. Sommige leerlingen zijn duidelijk van slag door de beelden, anderen zoeken naar informatie over de opmars van IS, en één leerling vertelt aan eenieder die het horen wil dat IS niet echt bestaat, maar een poging is van de C.I.A. en de Mossad om moslims in een kwaad daglicht te stellen. Er zijn ook leerlingen die rustig gaan zitten en hun schoolboeken open slaan. Je overweegt de les over parabolen die je hebt voorbereid af te draaien, maar je vermoedt dat de gemoederen te verhit zijn hiervoor en voelt je genooddaakt het gesprek aan te gaan. Maar hoe pak je dit aan?

Ontken het wereldbeeld van je leerlingen niet

Als docent kan je schrikken van de uitspraken en opvattingen van je leerlingen. Soms

staan jouw opvattingen lijnrecht tegenover die van je leerlingen of merk je dat jullie wereldbeelden ver van elkaar afstaan. Zoals in het theoretisch kader 'De peer education methodiek' is geschetst, kan het in zo'n geval contraproductief zijn om een discussie aan te gaan met deze leerling, en hem of haar met feiten te overtuigen dat jouw visie op het vraagstuk juist(er) is. Het ontkennen van het wereldbeeld van kinderen en jongeren biedt geen stevige basis voor een open gesprek waarin de leerling gespiegeld kan worden in zijn/haar opvattingen. In praktijk verzanden docent en leerling regelmatig in een patstelling waar niemand wijzer van wordt, waarbij het gevaar tevens is dat de rest van de leerlingen zich niet bij het gesprek betrokken voelt. Houd in plaats daarvan het gesprek open door te erkennen dat zij een leerling(en) en/of klas een bepaalde mening is toegedaan. Neem de volgende stappen:

- Herhaal in je eigen woorden wat er is gezegd;
- Vraag of je dat goed begrepen hebt;
- Reageer:
 - Als het gesprek wel verder vervolg kan krijgen: vraag om toelichting: “Kun je dit uitleggen?”
 - Vraag om informatiebronnen: “Waar heb je dit gehoord, gezien of gelezen?”
 - Geef aan hoe je vervolg geeft:
 - Stel waar nodig voor het gesprek één-op-één voort te zetten Als er sprake is

van grensoverschrijdend gedrag, geef aan waarom daar een grens ligt en neem zo nodig maatregelen.

- Ik heb gehoord wat je hebt gezegd. Dit is zo'n groot onderwerp, hier komen we later op terug.

“Toen ik nog maar een paar maanden in het onderwijs werkte, kwam een leerlinge uit vmbo 2 mijn les binnen met de mededeling dat ze 'van haar vader deze les mocht overslaan, omdat ze niks over de islam hoefde te leren, omdat het een achterlijke ideologie is.' Ik was net bezig met een module over wereldgodsdiensten. Ik had een aantal islamitische leerlingen in die klas, en ik zag dat deze opmerking ze schokte. Ik was zelf ook gechoqueerd. Ik aarzelde en vertelde haar dat het mijn klaslokaal was en niet die van haar vader, en dat ze maar mee moest doen aan de les. Ik maakte zelfs een domme vergelijking dat leren over de Islam je net zo min een moslim maakt als leren over de Tweede Wereldoorlog leren je een Nazi maakt. De leerlingen hoorden me natuurlijk moslims met nazi's vergelijken. Ik draaide mijn les zoals gepland af. De leerlinge in kwestie deed heel duidelijk niet mee aan de les en ik heb haar vader nooit geconfronteerd. Ik deel deze anekdote graag, omdat ik ongeveer alles wat je fout kan doen, fout heb gedaan.”

Docente mens en maatschappij op een vmbo

Houd het gesprek open

Peer educators worden getraind om in te gaan op elke ontboezeming of opmerking van leerlingen, ook als deze hen tegen de borst stuit. Hierin kunnen zij zich vaak vrijer bewegen dan docenten, omdat peer educators geen positie van autoriteit hebben in het klaslokaal. Zij nemen eerder een faciliterende dan normerende rol in en dragen tevens na het lesprogramma geen verantwoordelijkheid meer voor de leerlingen. Voor docenten is het belangrijker om normen te stellen, immers spelen zij een onmisbare rol in de socialisering en ontwikkeling van hun leerlingen. Docenten houden de regels van hun klaslokaal aan en roepen leerlingen waar nodig terug als zij over de schreef gaan. Toch is het daarbij wel raadzaam om geen harde norm te stellen bij het horen van opmerkingen of meningen van leerlingen die je aanstootgevend vindt. Het is goed om aan te geven waar de grenzen liggen en dat je schrikt van de uitspraken van leerlingen, maar probeer daarbij ik-boodschappen te gebruiken. In plaats van “Dat kan echt niet, dat je dit zo zegt.”, kan het constructiever zijn om bijvoorbeeld “Ik vind het best moeilijk om te horen dat je er zo over denkt.” te zeggen. Hiermee voorkom je dat je leerling denkt dat je hem of haar afwijst op de persoon, in plaats van op de inhoud van de opmerking.

“Als ik een leerling had die de Islam een achterlijke ideologie zou noemen, zou ik

haar veel vragen stellen. Waarom vind je dat van de Islam? Als deze leerling dat uitgelegd heeft, zou ik me richten tot een andere leerling en vragen “Goh, wat interessant, deze leerling vindt dit en dit, wat vind jij daar eigenlijk van?” Dat is een trucje dat ik heb geleerd waarmee je de klas de kans geeft om ideeën terug te fluiten, waardoor je dat niet als docent zelf hoeft te doen.”

Docent Frans op een havo/vwo

Hier speelt ook de overweging mee of je (klassikaal) op de leerling in wilt gaan op dat moment: vraagt de opmerking/uitlating/vraag om een uitgebreider gesprek of is deze slechts provocatief of als afleiding van de les bedoeld? Wanneer wel ingegaan wordt op een opmerking is het in ieder geval belangrijk om bovenstaande houding in overweging te nemen. Zo wordt vermeden dat een (in) concrete vraag van een leerling af wordt geslagen, en daarmee een potentieel interessant gesprek over burgerschapskwesties afgekapt wordt. Als jongeren geen ruimte krijgen om hun eigen opvattingen te spiegelen of te bespreken, bereik je misschien wel dat de leerling deze opvattingen niet meer uit, maar daarmee tevens dat deze niet de kans krijgt om zijn of haar attitude onder de loep te nemen of te veranderen. Ook krijg je zo geen zicht of het perspectief van deze leerling wellicht breder gedragen of gevoeld wordt door klasgenoten.

Door als docent geen ruimte te bieden voor afwijkende meningen, wordt een sfeer van sociale wenselijkheid rondom gevoelige thema’s gecreëerd. Gevolg hiervan kan ook zijn dat jongeren met een van de (sociaal-maatschappelijke) norm afwijkende mening zich niet meer uiten en slechts in gesprek gaan met degenen die hun visie delen. Probeer in dit soort gevallen altijd door te vragen zonder in de aanval te gaan: Waarom denken leerlingen dit?

Aan deze aanpak zitten uiteraard ook grenzen, bijvoorbeeld die van de wet. Een situatie uit de lespraktijk: “Ik schrijf het wel op hoor meester, dat van die 6,5 miljoen joden, maar ik geloof er niks van.” Het is belangrijk bij dit soort opmerkingen direct een grens te stellen, zowel voor de leerling in kwestie als voor de rest van de klas. Neem maatregelen, leg goed uit waarom je die op dat moment neemt en geef aan wanneer je er op terug komt. Het verwijderen van een leerling uit de klas, maakt nog niet dat het probleem is opgelost. De leerling denkt er doorgaans niet direct anders over en de situatie kan ontstaan dat de leerlingen die er net zo over denken, nu niet meer voor hun mening uit durven te komen. Zorg daarom voor een gepland vervolgesprek waarin het thema in een bredere context wordt geplaatst. Bijvoorbeeld: vrijheid van meningsuiting versus de grenzen van de wet.

“Vlak na Charlie Hebdo verkondigde een Marokkaanse leerlinge in mijn les dat ze het prima zou vinden als er in Nederland een gelijksoortige aanslag zou plaatsvinden, omdat dat bij belediging van de profeet je verdiende loon is.”

“Vlak na Charlie Hebdo verkondigde een Marokkaanse leerlinge in mijn les dat ze het prima zou vinden als er in Nederland een gelijksoortige aanslag zou plaatsvinden, omdat dat bij belediging van de profeet je verdiende loon is. Ik reageerde gespeeld boos, maar legde wel uit waarom ik haar uitspraak zo erg vond. Ik stelde zoveel vragen dat haar klasgenoten haar uitspraken uit

medelijden een beetje gingen nuanceren. Het was uiteindelijk wel een constructief gesprek, waar uitkwam dat dit meisje dit meer uit frustratie zei dan uit daadwerkelijke wens voor een aanslag. Dit soort lessen zijn wel lastig.”

Docente ckv en maatschappijleer op een vmbo

Stel jezelf kwetsbaar op

De aanbeveling om je kwetsbaar op te stellen is een van de grote succesfactoren van de methodiek, maar kan lastig zijn voor docenten. Een peer educator heeft een andere verhouding tot de klas, vanwege de leeftijd en de inzet als rolmodel. Het delen van persoonlijke ervaringen rondom bijvoorbeeld discriminatie en uitsluiting – vooral in de oudersrol – is voor een docent minder voor de hand liggend, omdat deze rekening moet houden met zijn of haar positie in- en verhouding met de klas. Zeker als de sfeer in je klas onveilig is, kan het moeilijk zijn om in het gesprek je eigen ervaringen, ideeën en twijfels te delen met je leerlingen. Toch is er veel voor te zeggen om, als je een open houding van je leerlingen verwacht, zelf een voorzetje te geven, om het gesprek op gang te brengen of uit te diepen. Wat je deelt hoeft niet groot te zijn, maar leerlingen zijn altijd benieuwd naar de persoon achter hun leerkracht. Als er een link is met de burgerschapskwesties die besproken

worden, kun je delen welke actualiteiten je raken, of welke issues in jouw omgeving spelen. Je kunt je eigen (vroegere) misvattingen en twijfels uiten, of bepaalde verhalen uit je eigen schooltijd gebruiken als ijsbreker. Zeker in een klas waar het gesprek moeilijk op gang komt, kan deze openheid een wederkerigheid aan openheid bewerkstelligen.

“Peer education werkt goed voor mijn leerlingen omdat ze worden aangemoedigd om van elkaar te leren. Als een peer educator een persoonlijk verhaal vertelt, merk ik echt hoe interessant mijn leerlingen het vinden om te horen wat er allemaal speelt. Het maakt ze ook nieuwsgieriger en empathischer naar elkaar toe.”

Docente sociale vaardigheden op het praktijkonderwijs

Bevraag leerlingen actief

Binnen de dialoog education methodiek staat het gesprek faciliteren tussen leerlingen centraal. Het doel van het gesprek is niet om elkaar te overtuigen. Elementen uit de Socratische methode van gespreksvoering zijn dan ook essentiële onderdelen van de peer education methodiek geworden. Hierbij is het gesprek gericht op het verwoorden –en gespiegeld krijgen- van de eigen opvatting en mening, inleven in andere perspectieven en het opschorten

van oordelen. Door de opvattingen van de leerlingen centraal te stellen, worden zij in de expertrol gezet, en dragen zij zo verantwoordelijkheid voor het gesprek. Hoe denk je hierover? Leg uit? Denken andere leerlingen hier anders over? Ben je hier zelf weleens mee in aanraking gekomen? Zijn er mensen die hier anders over denken?

Analyseer je klas

Door over bepaalde burgerschapskwesties te beginnen in het klaslokaal, geven leerlingen aan dat zij hun ideeën of kennis willen spiegelen aan hun docent. Hierbij is het goed om te inventariseren wat je leerlingen zoeken. Het kan zijn dat ze zich tot hun docent richten omdat ze zoeken naar meer informatie, of dat zij hun eigen attitude of een houding ten opzichten van een burgerschapskwestie aan jou willen voorleggen. Zowel voorafgaand als na afronding van deze fase van het gesprek, is het belangrijk om met open blik te inventariseren wat er speelt in je klas. Dat een docent een vertrouwensband met de klas heeft, kennis heeft van hun etnische en religieuze achtergrond, weet wat ze bezighoudt en hoe zij persoonlijk tegen verschillende thema's aankijkt kan een mooi uitgangspunt zijn voor een gesprek, maar kan ook een struikelblok vormen. Dit omdat het in het voeren van een gesprek over burgerschapskwesties contraproductief kan zijn om als docent aannames over opvattingen van de groep

of het individu te hebben. Om dit te voorkomen kan het handig zijn om (jezelf of je leerlingen) de volgende vragen te stellen, zodat je het gesprek kunt laten aansluiten op de behoeften van je leerlingen.

- Hoe speelt het onderwerp?
- Waarom raakt dit (een deel van) je leerlingen (niet)?
- Hebben leerlingen kennisbehoefte, willen ze hun ei kwijt of willen ze spiegelen?
- Welke bronnen gebruiken je leerlingen, en zit hier een discrepantie in met de jouwe?

“Ik vind het echt belangrijk om actualiteiten als Charlie Hebdo te bespreken, maar ik stuit vaak op gebrek aan interesse van de leerlingen. Ze denken al snel: Wat is het probleem nou eigenlijk, omdat het ze niet direct raakt. Dan is een link leggen naar vrijheid van meningsuiting natuurlijk moeilijk.”

Docent Engels op een vmbo

“Bij mij op school speelt de Zwarte Piet discussie enorm. Elk jaar weer verdeelt het de leerlingen en vooral de docenten. Vorig jaar heeft één docent zelfs een andere docent, die verkleed als Zwarte Piet zijn klaslokaal binnenkwam, hardhandig op de gang gezet. De discussie kwam ook mijn overwegend blanke mentorklas binnen.

Tijdens de discussie probeerde ik de twee Surinaamse leerlingen erbij te betrekken, maar ik zag dat zij het moeilijk vonden om hun mening hierover te geven, vooral omdat de meeste leerlingen vonden dat Zwarte Piet een mooie traditie was, die niets met racisme te maken heeft. Achteraf vroeg ik me af, of ik deze Surinaamse leerlingen niet vreselijk voor het blok heb gezet.”

Docent geschiedenis op een havo/vwo school

Rol van de docent

In deze fase van het gesprek is het goed als docent om jezelf te laten zien, door het stellen van een milde norm, of door het delen van een persoonlijk verhaal met je leerlingen. Daarbij kunnen onderstaande aandachtspunten handig zijn bij het bepalen van je rol binnen het gesprek.

Sommige thematiek of onderwerpen roepen bij docenten sterke emoties op, bijvoorbeeld omdat deze direct raken aan hun achtergrond of identiteit. Als de mening van leerlingen lijnrecht tegenover die van jou staan of je je persoonlijk geraakt voelt, kun je de neiging hebben om een harde norm te stellen op het moment dat leerlingen zich hard over deze groepen uitlaten. Expliciteer daarom duidelijk je grenzen naar leerlingen toe, maar houd het gesprek open en bedenk dat leerlingen zich nog aan het ontwikkelen zijn.

We raden aan in breder schoolverband af te stemmen waar grenzen liggen: hoe stel je je als docententeam op als de mening of houding van leerlingen botsen met die van de grondwet of de regels van de school?

Omgaan met struikelblokken

Wat zijn mogelijke struikelblokken in deze fase van het gesprek, en hoe kan je deze omzeilen?

- Het kan voorkomen dat je als docent graag in wil gaan op de burgerschapskwesties die je leerlingen aansnijden, maar dat er domweg geen tijd voor is. Er is volgende week een toets gepland en deze klas moet nog een hoofdstuk doornemen, waardoor geen ruimte is om een uur te besteden aan het bespreken van actualiteiten die je leerlingen raken. Benoem in dit geval dat je hoort dat de leerlingen dit graag willen bespreken, en dat je daar in een later lesuur graag op terugkomt. Koppel dit ook terug aan hun mentor en collega's die dezelfde klas lesgeven, om te inventariseren wat zij hierover terug horen van deze leerlingen.
- Een leerling uit zich op polariserende wijze over een burgerschapskwestie, maar je vermoedt dat dit een provocatie van een verveelde leerling betreft, of dat iemand een discussie uit wil lokken omdat hij/zij geen zin heeft in de lesstof. Als het grensoverschrijdend is kan de

desbetreffende leerling uiteraard gewoon terecht gewezen worden. Wel is het belangrijk om te kijken of de opmerking reactie oplevert in de groep en of het nodig is hier nog verdere aandacht aan te besteden. Wanneer je vermoedt dat dit het geval is kun je kort recapituleren wat er gebeurde of werd gezegd. Vervolgens kun je de volgende vragen stellen aan de rest van de klas: Wie wil hier op reageren? Hoe denken jullie hierover? Je merkt dan snel genoeg of de klas er behoefte aan heeft dat je hier meer aandacht aan besteedt.

- Leerlingen zijn het niet gewend om op deze manier hun mening te geven of goed naar elkaar te luisteren. Dat kan ertoe leiden dat een constructief gesprek over burgerschapskwesties snel verzandt in de impasse, omdat leerlingen niet inhoudelijk op elkaar ingaan. Om dit te ondervangen, is het ASR (Aanwijzen, Samenvatten, Reageren) model handig om te introduceren in je klas. Hierdoor worden leerlingen gestimuleerd om zowel hun mening te verwoorden als goed naar anderen te luisteren en een constructief gesprek te voeren.
- Eén van de voorwaarden die docenten noemen om met hun klas burgerschapskwesties te kunnen bespreken, is een veilige sfeer in de klas. Als deze niet bestaat, is het niet alleen moeilijk om

bepaalde kwesties bespreekbaar te maken, maar kan er ook een botsing ontstaan bij leerlingen onderling of tussen leerling en docent.

- Mocht deze sfeer niet te creëren zijn, dan is het goed om te kijken of er op een later moment, in een andere les of in samenwerking met een collega in een andere les of context op teruggekomen kan worden. Als dit je inschatting is, kun je aangeven dat je het belangrijk vindt en dat jullie het hier zeker nog over gaan hebben, maar dat daar nu geen ruimte voor is.

Werkvormen

Welke werkvorm(en) kunnen ingezet worden om dit element van het gesprek te oefenen?

- Kennismakingsspel: Het creëren van een veilige, fijne sfeer in het klaslokaal is een voorwaarde voor het voeren van gesprekken over burgerschapskwesties. In de peer education methode wordt gebruik gemaakt van persoonlijke ervaringen van peer educators om het ijs met een klas te breken. In deze kennismakingsoefening, die zowel in de opleiding als in het klaslokaal toegepast kan worden, creëer je deze belangrijke voorwaarde voor een open gesprek.
- Opschorten van eigen mening: Veel gesprekken over burgerschapskwesties krijgen de vorm van een debat, waarbij conflicterende meningen met elkaar de

strijd aangaan. Het kan echter ook inzichtelijk zijn om een Socratisch dialoog te voeren, waarin de nadruk niet ligt op het verkondigen van je eigen mening, maar op het kritisch en constructief ondervragen van een ander.

- Het ASR Model (Aanwijzen, Samenvatten, Reageren)¹¹ model kan worden ingezet bij allerhande onderwerpen in de klas, en geeft handvatten en richtlijnen om goed te luisteren naar discussiepartners en genuanceerd te discussiëren. Hiermee wordt veilig geoefend met het voeren van een constructief gesprek met jongeren die van huis uit niet gewend zijn hun mening te onderbouwen.

3.3. Fase 2: Zie jezelf als procesbegeleider

Je primaire rol als docent is het overbrengen van kennis. Bij gesprekken over lastige burgerschapsthema's is het van belang jezelf te zien als begeleider van jongeren in hun proces van meningsvorming, in plaats van voornamelijk als inhoudelijk expert. Dat kan betekenen dat je hen voorziet van kennis, maar vooral dat je hen helpt een gedegen mening te vormen en hun ideeën en opvattingen te spiegelen. Als procesbegeleider is het niet nodig om van elke actualiteit of thema volledig op de hoogte te zijn.

Ik vind het belangrijk dat mijn studenten, door middel van dialoog over gevoelige kwesties, tolerantie en vooral empathie bij

leerlingen aanmoedigen. Dit zijn geen eigenschappen die zich vanzelf ontwikkelen. Daarbij vind ik het belangrijk dat mijn studenten hun leerlingen veel vragen stellen. Hoe weet je zo zeker wat dé waarheid is en vooral bestaat die wel. Studenten aan de lerarenopleiding moeten niet zomaar de confrontatie opzoeken bij leerlingen met andere opvattingen. En ook een overwicht aan kennis tonen is lang niet voldoende, ze moeten iets teweeg willen brengen bij leerlingen. Twijfelen is een eigenschap die je bij ze kunt aanmoedigen door heel veel nieuwsgierigheid te tonen. En dan vooral bij iemand die andere opvattingen heeft dan de jouwe. Verschillen zou je juist moeten vieren. De leraren die hun opleiding bij de Hogeschool van Amsterdam hebben doorlopen, onderscheiden zich door een hoge mate van betrokkenheid. Ze houden van hun vak, maar ook van de maatschappelijke taak die ze hebben. Ze gaan vol energie en idealen de lespraktijk in en activeren daarbij hun leerlingen om verschillende perspectieven te zien en te waarderen.

Mieke Bernaerts, lerarenopleider maatschappijleer Hogeschool van Amsterdam

Aanbevelingen

Hoe je de rol van procesbegeleider invult, is afhankelijk van de behoefte van je klas en je eigen lesstijl. De volgende aanbevelingen kunnen je helpen deze rol verder in te vullen.

Pas je aanpak als procesbegeleider aan op de startsituatie in je klas

Als procesbegeleider van een gesprek over burgerschapskwesties wordt een andere aanpak gehanteerd bij leerlingen die zich erg emotioneel betrokken voelen bij de thematiek, dan bij leerlingen die de thematiek afstandelijker beleven. Bij het stellen van vragen worden drie niveaus onderscheiden. Vragen kunnen worden gesteld van binnen naar buiten (van de persoon, naar omgeving, naar maatschappij) of andersom. Als een klas zich persoonlijk nauw betrokken voelt bij bijvoorbeeld de aanslagen in Parijs, is het raadzaam om vanuit die emotie te gaan werken, dus van binnen naar buiten. Om hier gelijk het gesprek te trekken richting vrijheid van meningsuiting, is nog niet zo constructief, omdat leerlingen eerst hun hart willen luchten over het persoonlijke aspect, en hun gedachten willen laten gaan over de invloed. Als een klas zich weinig empathisch opstelt richting bijvoorbeeld het lot van bootvluchtelingen in de Middellandse Zee, is het beter om vanuit het abstracte naar het persoonlijke toe te werken met je vragen. Door niet onmiddellijk inlevingsvermogen te eisen van je leerlingen, maar de thematiek in een maatschappelijke context te plaatsen, kun je stapsgewijs richting het persoonlijke aspect te gaan.

Leg de focus van het gesprek op de meningen en ideeën van je leerlingen, en betrek de hele klas bij het gesprek Zeker als je een goede band met je klas hebt, vinden leerlingen het erg belangrijk en interessant om te weten wat hun docent vindt over een bepaalde kwestie. Tijdens een gesprek over lastige thematiek is de kans dan ook groot dat de leerlingen zich naar hun docent wenden om deze te vragen naar zijn of haar mening. In dezen is het niet nodig dat een docent zich volledig neutraal opstelt. Waarschijnlijk zijn je leerlingen opmerkzaam genoeg om te zien welke kant je op neigt in een maatschappelijk debat, maar in deze fase van het gesprek is het handig om aan te geven dat je graag wilt weten wat je leerlingen vinden en ze daarom veel vragen gaat stellen. Ga steeds door op de uitlatingen van je leerlingen door het terug te leggen in de klas.

Door leerlingen elkaar kritische vragen te laten stellen, komen ze gezamenlijk tot inzichten die een veel grotere indruk maken dan hetzelfde inzicht vanuit een docent. Tot zo'n inzicht komen kan een lange weg zijn, die gepaard gaat met schokkende uitspraken en hoogoplopende emoties. Blijf ook hier in je rol van procesbegeleider, benoem de emoties van leerlingen en welke punten ze maken. Nodig alle leerlingen uit om in te gaan op de discussie, en geef ze de kans om elkaar te corrigeren of aan te vullen:

“Denkt iemand hier anders over?”, “Kan iemand zich voorstellen dat iemand hier totaal anders over denkt?”, “Ken je andere opvattingen om je heen? Of uit de politiek, de krant, of van tv of internet?”, “en als je geen andere meningen kent, hoe zou dat dan komen?”

“Als je leerlingen zelf tot een bepaalde conclusie laat komen, maakt dit meer indruk dan dat je diezelfde boodschap predikt.”

“Een aantal leerlingen was geschrokken van de ‘minder Marokkanen, minder Marokkanen’ uitspraak. Ze waren niet alleen gefrustreerd, maar vonden het ook oneerlijk dat deze uitspraak, hoewel voor hen erg kwetsend, niet op dezelfde manier werd gestraft als bijvoorbeeld doodsb bedreigingen richting Wilders vanuit rappers. Ik bleef ze vragen stellen en op elkaar laten reageren. Zo kwamen leerlingen uit bij de conclusie dat Wilders uitspraken, hoewel pijnlijk, altijd binnen de regels van de wet bleven, en doodsb bedreigingen uitspreken van een ander kaliber is. Samen kwamen de leerlin-

gen tot het inzicht dat ze beter Wilders spelregels in het debat konden volgen, om zo niet buiten het debat gezet te worden. Als je leerlingen zelf tot een bepaalde conclusie laat komen, maakt dit meer indruk dan dat je diezelfde boodschap predikt.”

Leraar-in-opleiding maatschappijleer

Geef expliciet de ruimte aan diversiteit in meningen en ideeën in de klas

In dit gesprek is het uitgangspunt niet dat de klas en de leraar samen tot een consensus komen over de burgerschapskwestie die ter sprake komt, maar dat de diversiteit aan meningen en ideeën de ruimte krijgen om naast elkaar te bestaan. Elke opvatting mag inhoudelijk bekritiseerd worden, maar niemand hoeft te worden overtuigd, immers is dit geen debat, maar een dialoog. Daag leerlingen uit om het achterste van hun tong te laten zien, en zichzelf niet te censureren als ze vermoeden dat hun opvattingen afwijkend zijn. Om zelfkritisch vermogen te ontwikkelen, moeten leerlingen eerst de vrijheid voelen om hun mening te kunnen delen. Hierbij is het ook belangrijk om te beseffen dat een leerling die zich door zijn of haar mening in de minderheid bevindt, niet perse een mening heeft die van de algemene norm afwijkt. Geef ook de

11. Model is een oefening van de Stichting Nederlands Debat Instituut en wordt ingezet binnen o.a. het peer education programma Gelijk=Gelijk?! (meer informatie: <http://www.schooldebatteren.nl/het-nederlands-debat-instituut>).

streng christelijke of islamitische leerlingen die geen probleem hebben met het homohuwelijk de kans om hun mening op een veilige manier te uiten. Door het spectrum aan meningen de ruimte te geven, komen leerlingen tot meer inzicht over het onderwerp, en wordt hun inlevingsvermogen gestimuleerd. Het is natuurlijk mogelijk dat je leerlingen een uniforme mening over dit onderwerp zijn toegedaan, of er geen sterke mening op na houden. Een aanpak hierop wordt uitgelegd onder het kopje ‘Omgaan met struikelblokken’.

Verbreed het wereldbeeld van leerlingen

Ontken niet dat de ideeën van de leerlingen kunnen kloppen, maar gebruik andere voorbeelden om aan te tonen dat de vooroordelen niet in alle gevallen opgaan. Vaak is het nieuw voor leerlingen om te zien dat er heel verschillend over een onderwerp kan worden gedacht. Dat zijn ze vaak niet gewend. Ze kennen enkel het beeld dat in hun eigen omgeving dominant is. Hierbij is het inzetten van filmpjes die niet inzetten op informatieoverdracht, maar persoonlijke belevenissen vanuit verschillende perspectieven belichten raadzaam. Als de discussie over het Israël-Palestina conflict oplaait in je klas, kan de 2001 documentaire ‘Promises’ een levendig beeld geven van hoe zeven heel verschillende Palestijnse en Israëlische kinderen naar het conflict kijken en hoe dit hun leven beïnvloedt. Door gebruik te maken van film, is het voor een docent ook makkelijker om verschillende

perspectieven te tonen, zonder zichzelf op persoonlijk vlak in de discussie te hoeven mengen. Naast filmmateriaal zijn er natuurlijk veel manieren om het wereldbeeld van leerling te verbreden, bijvoorbeeld door gastsprekers of excursies.

Ga waar nodig de positieve confrontatie aan

Tijdens het begeleiden van een klassikaal gesprek, kan de procesbegeleider de opvattingen van de leerlingen waar wenselijk toetsen aan belangrijke grondwaarden. Dit kan in een klas waar leerlingen een uniforme mening zijn toegedaan goed werken om het gesprek op gang te brengen. Door te verwijzen naar bijvoorbeeld de grondwet, of de uitspraken van de leerlingen in een vergelijkend perspectief te plaatsen, kan het gesprek tot een hoger plan komen en worden de leerlingen uitgedaagd om hun opvattingen kritisch onder de loep te nemen. Door als procesbegeleider deze aanpak te kiezen, waarin je niet vanuit je eigen mening spreekt, voorkom je dat het voor de leerlingen voelt als een persoonlijke aanval.

Analyseer je klas

In deze fase is het belangrijk om te zorgen dat alle leerlingen zich gehoord voelen en respectvol met elkaar het gesprek aangaan. Blijf tussen het vragen stellen scherp op de inbreng vanuit je klas, en let op leerlingen die zich eventueel beledigd of aangevallen voelen.

- Wordt het gesprek bepaald door één leerling of een aantal leerlingen?
- Zijn er leerlingen die zich persoonlijk aangevallen voelen?
- Hebben je leerlingen duidelijk behoefte aan meer informatie over dit onderwerp?
- Wat krijgen je leerlingen mee vanuit hun omgeving? Wat zeggen hun familie, vrienden en verdere omgeving over deze burgerschapskwestie?

Rol van de docent

In deze fase van het gesprek kan het lastig zijn om niet op te treden als inhoudelijk expert. Het is goed mogelijk dat je leerlingen dingen hoort zeggen, die je graag zou willen corrigeren omdat ze niet kloppen, of aanstootgevend zijn. Ook kan het zijn dat leerlingen over andere informatie beschikken dan jij en daardoor meer of andere dingen weten over het onderwerp, wat het lastig maakt er inhoudelijk op te reageren. Let hier op dat je waakt voor het expliciteren van je eigen ideeën en informatie. In deze fase van het gesprek staan de ideeën van de leerlingen centraal. Het is krachtiger als de leerlingen de kans krijgen om elkaar te corrigeren of te nuanceren. Benadruk dat jij vooral benieuwd bent naar de mening van de leerlingen en stel jezelf (inhoudelijk) meer op de achtergrond. Als de meningen van leerlingen heel erg verschillen met die van andere leerlingen, jou of de maatschappij, kan het zijn dat er toch een

botsing in de klas ontstaat. Als je nekharen overeind gaan staan van de opvattingen van leerlingen, kun je afstand nemen door te realiseren dat leerlingen zich in een ontwikkelingsfase bevinden en je dit moment kunt aangrijpen hen hierin te ondersteunen en de weg te wijzen. Zie de botsing niet per definitie als een negatief moment, maar als leermoment voor leerlingen. Het is bijvoorbeeld een mooie kans om met elkaar te onderzoeken waarom deze meningen botsen. Niet alleen jij, maar ook leerlingen, kunnen schrikken van een botsing. Geef aan dat het mogen hebben van verschillende meningen en de wrijving die daarmee gepaard kan gaan, juist verworvenheden zijn van de vrije samenleving.

“Er zijn veel jongeren die nog weinig ervaring hebben met het vormen van een gedegen mening. Door te realiseren dat dit voor jongeren een proces is, trek ik het mij minder persoonlijk aan op het moment dat leerlingen zich grof uitlaten over een onderwerp, ook als het een thema is dat mij persoonlijk raakt.”

Maryam, peer educator

Omgaan met struikelblokken

- Het is mogelijk dat je leerlingen een uniforme mening over dit onderwerp hebben of er überhaupt geen sterke mening over hebben. Dat bemoeilijkt deze fase van het gesprek. Hierbij kan

het raadzaam zijn om advocaat van de duivel te spelen, om de discussie op gang te brengen. Op het moment dat een leerling ‘hapt’ op je opmerking, kun je een andere leerling uitnodigen om daarop te reageren.

- Als er een leerling veel verstand heeft van het onderwerp, of erg gepassioneerd daarover is, heb je kans dat het gesprek verzandt in een één op één discussie tussen jezelf en de leerling. Je kunt dit ondervangen door tegen de leerling in kwestie te zeggen dat je blij bent met zijn of haar inbreng, maar ook benieuwd bent naar andere opvattingen. Als andere leerlingen dit lastig vinden, is dit een goed moment in het gesprek om leerlingen een Denken, Delen, Uitwisselen oefening te laten doen, waardoor alle leerlingen de kans krijgen om hun mening of argumenten te formuleren.
- Het kan zijn dat er één of een aantal leerlingen in je klas zit waarvan je vermoedt dat ze radicaliseren. Bij deze vermoedens is het handig om de Radicx¹² tool te raadplegen. Deze tool geeft handvatten bij het duiden van de uitingen of veranderingen in het gedrag van je leerlingen. Bij (vermoedens van) radicalisering is het natuurlijk belangrijk om samen met deze leerling en zijn of haar familie actie te ondernemen.
- Naast dit individuele proces is er ook nog een groepsproces gaande: namelijk

of en hoe de denkbeelden van deze leerling de rest van de klas beïnvloeden. Het feit dat andere leerlingen bijvoorbeeld geen reactie tonen of geen weerwoord bieden bij radicale uitingen, hoeft niet per definitie te betekenen dat het item voor hen niet van belang of van toepassing is.¹³

Werkvormen

Welke werkvorm(en) kunnen ingezet worden om dit element van het gesprek te oefenen?

- Met een carouseldebat worden zowel rationele als emotionele argumenten bedacht om zich in te kunnen leven in het opgelegde standpunt. Omdat men zich ook moeten inleven in perspectieven die lijnrecht tegenover die van hen staan, wordt het inlevingsvermogen getriggerd.
- Zoek filmmateriaal van verschillende perspectieven over bijvoorbeeld het Midden-Oosten conflict of het homohuwelijk. Deze filmpjes kunnen gebruikt worden om gesprekken over burgerschapskwesties op gang te brengen.

3.4. Fase 3: Blik terug, vat samen en trek gezamenlijk conclusies

Jongeren trekken graag hun eigen conclusies, begeleid ze daarin. Dit kan door de

12. <https://toolbox-extremisme.nctv.nl/uploads/a8/13/a813668db-3355ddef2652a5b53d02a25/Radicx-tool.pdf>

13. Om te leren hoe een gesprek te voeren over idealen die ver van de jouwe affliggen, kun je de training ‘Omgaan met Idealen’ raadplegen. <http://www.schoolveiligheid.nl/thema/radicalisering/trainingen/>

klas een actieve rol te geven in het samenvatten van verschillende perspectieven.

Aanbevelingen

Het openen en begeleiden van een lastig gesprek lijken wellicht de meest belangrijke onderdelen, maar een goede en duidelijke afsluiting heeft een belangrijke rol in het bewustwordingsproces van leerlingen.

Zorg dat er altijd ruimte is om het gesprek positief af te sluiten

Over sommige onderwerpen kunnen leerlingen wel uren discussiëren. Helaas duurt een lesuur meestal niet langer dan 50 minuten. Uit de peer education lessen blijkt keer op keer het belang van een gezamenlijke terugblik op hetgeen ter discussie is gesteld. Het is dus raadzaam om de tijd in de gaten te houden, en ook wanneer er nog elementen van het gesprek onbesproken zijn gebleven, de tijd uit te trekken om gezamenlijk te reflecteren op hetgeen is gezegd.

Laat zien dat andere opvattingen/ideeën niet problematisch zijn, en dat verschillen daartussen naast elkaar mogen bestaan

Zoals eerder gesteld, hoeft er geen consensus uit deze gesprekken te komen. Belangrijker is dat leerlingen nog eens de verschillende meningen en opvattingen die aan bod zijn gekomen voorbij horen komen, en beseffen dat deze naast elkaar kunnen bestaan in

plaats van elkaar te beconcurreren. Benoem deze verschillende perspectieven zonder waardeoordeel, en noem nog een aantal mogelijke andere interpretaties als deze niet vanuit de leerlingen zijn gekomen.

Analyse van je klas

Gesprekken over burgerschapskwesties roepen vaak veel op. Daarom is het raadzaam om na afloop van het gesprek de volgende punten af te lopen, om er verzekerd van te zijn dat alle leerlingen tevreden zijn met de manier waarop het gesprek is gevoerd.

- Is iedereen aan de orde gekomen?
- Voelen bepaalde leerlingen zich aangevallen of buitenspel gezet?
- Is het nog nodig om hier een vervolg aan te geven?

Rol van de docent

In de tweede gespreksfase is de rol van de docent vooral vragend. Deze leidt het gesprek door de perspectieven van leerlingen te toetsen aan andere perspectieven, en door ze te toetsen aan belangrijke grondwaarden. In de afsluitende fase van het gesprek kan de docent zich meer laten zien. Je hoeft je mening hier niet te geven maar bedank de leerlingen voor hun openheid en inzichten, en vertel wat je opgestoken hebt van het gesprek.

Reflecteer na afloop van zo'n gesprek met stagebegeleider, medestudenten, collega's of directie. Stel je vragend op om te peilen

of je gesprekspartner dezelfde stappen zou hebben gezet, of andere vragen had gesteld aan de klas. Inventariseer of dit onderwerp ook bij anderen aan de orde komt. Leg zorgelijke signalen of (niet opgeloste) vraagstukken terug binnen het team of bij de directie.

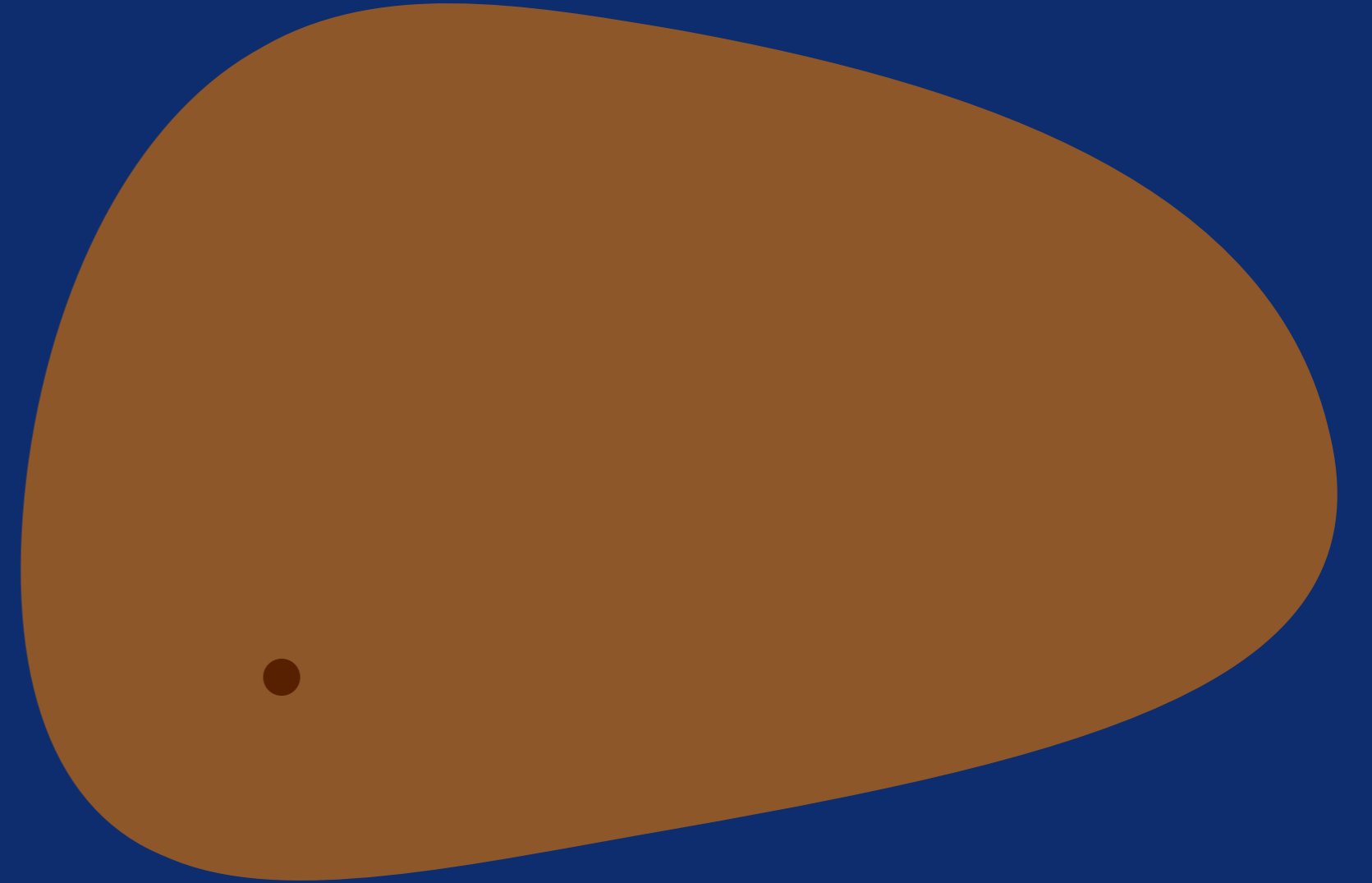
Omgaan met struikelblokken

Het kan dat de discussie blijft voortduren en de leerlingen nog niet klaar zijn om het af te ronden. De tijd is op, en je vreest dat leerlingen het gesprek na de les nog met elkaar aangaan, zonder jouw begeleiding, terwijl de gemoederen nog erg verhit zijn. Benoem hierbij je bezorgdheid en geef aan dat je baalt dat het gesprek wordt afgekapt door de schoolbel. Het kan hierbij handig zijn om terug te blikken op positieve momenten tijdens het gesprek, en te benadrukken dat je blij bent met de openheid van je leerlingen. Hierbij kun je, als dat past bij je lesstijl, je leerlingen voorbeelden geven van hoe je zelf van mening verschilt met je familie of vrienden over politieke of maatschappelijke thema's, maar dat jullie na elk verhit gesprek met elkaar door één deur kunnen.

Mogelijk komen elementen tijdens de terugblik naar voren die tijdens het gesprek niet zijn genoemd, waardoor leerlingen opnieuw geprikkeld raken om daarop in te gaan. Dit kun je omzeilen door nieuwe opmerkingen te benoemen als onderwerpen voor de volgende discussie.

Werkvormen

Door het gesprek af te sluiten met een reflectie-mindmap passeren alle verschillende perspectieven nog eens de revue. Hierbij is het van toegevoegde waarde dat leerlingen ook perspectieven van klasgenoten noemen, en dat het spectrum aan opvattingen op het bord letterlijk naast elkaar staat. Hiermee kunnen leerlingen zien wat er allemaal besproken is, en hoe verschillende ideeën naast elkaar kunnen bestaan.

Aanbevelingen

Ten behoeve van de implementatie van de methodiek binnen de opleidingen zijn in samenspraak met de Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool Rotterdam, onderwijsexperts, docenten, studenten, (oud-) peer educators, SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) en Diversion enkele algemene aanbevelingen geformuleerd. Deze kunnen als leidraad, maar ook als punten ter overweging dienen voor opleidingen die – zelfstandig of onder begeleiding – aan de slag gaan met het inbedden van de methodiek binnen hun curriculum. We onderscheiden hier de praktische van de inhoudelijke componenten.

Praktisch

De eerste twee aanbevelingen zijn gericht op de keuze voor implementatie bij de generieke kennisbasis of de vakinhoudelijke:

- Maak de uitgangspunten van de methodiek onderdeel van een beroepsopdracht binnen de generieke kennisbasis, zodat leraren-in-opleiding deze vaardigheden opleidingbreed ontwikkelen.
- Implementeer de methodiek binnen het vakinhoudelijke curriculum: bijvoorbeeld om met studenten te werken aan controversiële vakgerelateerde vraagstukken zoals de multiculturele samenleving binnen maatschappijleer of vakken over het Midden-Oosten conflict of het koloniale verleden binnen geschiedenis.
- Zet in op derde en vierdejaars docenten

in opleiding. Deze studenten zijn qua inhoud, basiscompetenties en ervaringen voldoende ontwikkeld en hebben ruimte om daarin extra stappen te maken.

- Koppel het oefenen met de methodiek aan de stages om direct een brug te slaan tussen de eigen competenties, uitgangspunten van de methodiek en de lespraktijk. Door het geleerde in te zetten kan vanuit praktijkervaringen weer gereflecteerd worden op zowel de eigen competenties als de inhoudelijke en praktische uitwerking van de methodiek en eigen aanpak in de klas.
- Het is raadzaam om bij de accreditatie van opleidingsscholen aandacht te hebben voor de rol van burgerschapsonderwijs binnen de school.

Inhoudelijk

- Gebruik lerarenopleiding als oefenplaats voor het omgaan met morele dilemma's. Studenten kunnen middels het aanleren en oefenen van de methodiek werken aan de eigen (morele) positiebepaling en het oefenen met diverse perspectieven op een vraagstuk of discussie middels interactie met medestudenten. Daarnaast kunnen zij onder supervisie in de lespraktijk van de stages praktisch oefenen met de opgedane kennis en vaardigheden.
- Geef leraren-in-opleiding waar mogelijk zelf een actieve rol: laat hen casuïstiek inbrengen op basis van persoonlijke

vraagstukken en dilemma's, actualiteit, vakinhoud en de lespraktijk. Dit maakt de vertaalslag van methodiek naar eigen kennis, houding en vaardigheden zo praktisch mogelijk. De diversiteit aan achtergronden en meningen van studenten en de dilemma's daaromtrent kunnen hierbij een mooie uitdaging vormen voor de vraagstukken en verschillende opvattingen (en botsing met eigen waarden) die zij in hun latere lespraktijk tegen kunnen komen.

- Maak gebruik van de kennis en expertise van bevlogen studenten. Bied hen de mogelijkheid om mee te denken in de ontwikkeling en geef hen bijvoorbeeld een voortrekkersrol binnen de opleiding in het motiveren en enthousiasmeren van medestudenten en oefenen van de methodiek. Zo kunnen zij ook hun succesverhalen, vragen en valkuilen centraal stellen om het gesprek hierover open te breken en als peer-student voor de groep als geheel dienen.
- Zet op specifiek lastige onderwerpen duo-teaching in waar mogelijk. Vanuit de lerarenopleidingen kwam ook de aanbeveling naar voren om waar mogelijk meerdere docenten in te zetten, die samen lastige burgerschapswesties kunnen bespreken met leerlingen. Dit enerzijds om elkaar te kunnen ondersteunen in uitdagende situaties, maar ook om aan leerlingen te modelleren

dat docenten die uiteenlopende ideeën, meningen of achtergrond hebben, samen kunnen werken in het bespreekbaar maken van burgerschapswesties.

Uiteraard geldt voor deze aanbevelingen dat de toepasbaarheid hiervan afhangt van doel, vorm en inhoud die binnen de specifieke opleiding worden nagestreefd.

Literatuurlijst

Geraadpleegde webpagina's

burgerschapindeschool.nl/Paginas/Definities-en-doelen-burgerschap.aspx

burgerschapindeschool.nl/de-burgerschap-opdracht-wat-moet-en-wat-kan

jongeburgers.slo.nl/domeinen/

burgerschapindeschool.nl/

downloads.slo.nl/Documenten/doelen-burgerschapsonderwijs-en-mensenrechteneducatie-voor-het-schoolcurriculum.pdf

downloads.slo.nl/Documenten/doelen-burgerschapsonderwijs-en-mensenrechteneducatie-voor-het-schoolcurriculum.pdf

www.schooldebatteren.nl/het-nederlands-debat-instituut

Geraadpleegde boeken

Peer education 2.0, Voor de klas op sneakers, Diversion (SDU, 2011)

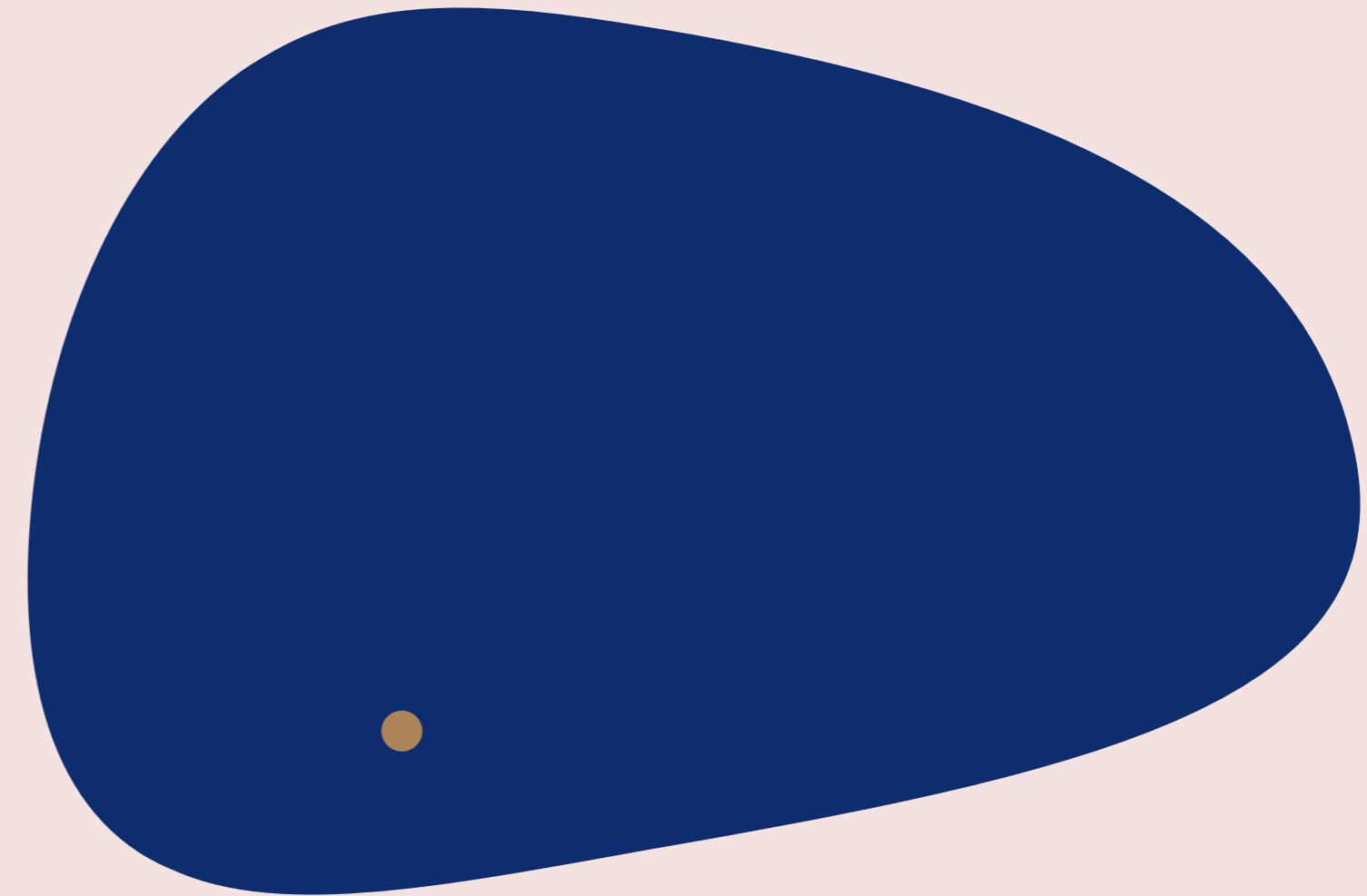
Wagner, L. Peer Teaching: Historical Perspectives. Westport, CT: Greenwood Press (1982)

Geraadpleegde artikelen

Goodlad, S. (1979) *Learning by Teaching: an introduction to tutoring*. London: Community Service Volunteers.

S. Kamerman en D. Pinedo, 'De minister is niet meer verrast als jongeren Hitler prijzen', NRC Handelsblad, 15 maart 2013.

Zie de verkenning 'Dialogoog als burgerschapsinstrument' Diversion en SLO, mei 2015.

De peer education methode

4.1 Wat is peer education?

In dit achtergrondstuk wordt uitgelegd hoe peer education werkt en met welke insteek en effect deze leermethode kan worden ingezet.

Peer education betekent ‘leren van gelijken’ en is een doeltreffende manier om jongeren effectief te bereiken. Bijvoorbeeld wanneer je ziet dat binnen je school of instelling bepaalde onderwerpen, die bijdragen aan de burgerschapsvorming van jongeren, onbesproken blijven. Deze onderwerpen kunnen onbesproken blijven omdat de thematiek als ontvlambaar, taboe of saai wordt ervaren of omdat het lastig is jongeren op een constructieve manier bij het gesprek te betrekken. Jongeren kunnen met het oog op het maatschappelijk debat rondom bootvluchtelingen bijvoorbeeld erg emotioneel betrokken zijn bij het lot van de vluchtelingen, maar ook in grote mate desinteresse tonen of extreme en nietsontziende meningen verkondigen. In al deze gevallen zien wij de toegevoegde waarde van het inzetten van peer education. Daarbij is het belangrijk om te beseffen dat peer educators een belangrijke rol kunnen spelen in de bewustwording van jongeren, maar dat die rol tijdelijk is en vooral als ijsbreker of impuls dient. Stel dat je peer educators inzet om seksualiteit bespreekbaar te maken bij je leerlingen. De peer educators fungeren hier als ijsbrekers, die het gesprek over dit thema beginnen. De rol van de peer educators richt zich niet

op het overbrengen van informatie over seksualiteit, maar op het bespreekbaar maken van een onderwerp dat door veel jongeren wordt ervaren als taboe. Nadat het ijs rondom zo’n thema is gebroken, is het van belang dat de ontmoeting tussen peer educator en jongere ingebed wordt in een bredere aanpak op- of aandacht voor een bepaald thema. Zo kan de impuls gecontinueerd en geïncorporeerd worden in het reguliere curriculum. In het verwezenlijken hiervan vervullen de vaste componenten in de leefwereld van de jongere, zoals docenten en ouders, een erg belangrijke rol.

“Mijn vader vindt jou niet oké, maar ik wel.”

“Ik ben er trots op dat kinderen naar aanleiding van de lessen thuis de thematiek gaan bespreken. Een leerling zei laatst: “Mijn vader vindt jou niet oké, maar ik wel.” Omdat ik het gesprek met leerlingen aanga over homoseksualiteit komen ze in aanraking met andere perspectieven dan alleen degene die ze van huis uit meekrijgen.”

Jeroen, peer educator bij Diversion

“Peer education werkt goed voor mijn leerlingen omdat ze worden aangemoedigd om van elkaar te leren. Als een peer educator

een persoonlijk verhaal vertelt, merk ik echt hoe interessant mijn leerlingen het vinden om te horen wat er allemaal speelt. Het maakt ze ook nieuwsgieriger en empathischer naar elkaar toe.”

Eva, docente sociale vaardigheden op het praktijkonderwijs

4.2 Historie & idealen

Jongeren inzetten om andere jongeren voorlichting of onderwijs te geven is al langer een beproefd recept. Al aan het begin van de negentiende eeuw maakte onderwijs via peer educators opgang. Filantropen zetten zich in voor onderwijs voor de arbeidersklasse¹⁴. Ambitie en idealisme waren er volop, maar de fondsen voor massaal onderwijs ontbraken. Uit bittere noodzaak lieten de revolutionaire Britse onderwijzers Joseph Lancaster en Andrew Bell oudere leerlingen jongere leerlingen onderwijzen. Toen bleek hoe goed leerlingen gedijen onder dit systeem zette Lancaster zijn pragmatisme om in een structurele aanpak. Door leerlingen in te zetten om elkaar te onderwijzen werd het onderwijs ook toegankelijk voor de armere onderklasse¹⁵.

Het ‘peer effect’

Na een periode van bloei in de negentiende eeuw bleef het een tijdje stil rondom peer education. Pas in de jaren zestig van de

vorige eeuw herleefde de interesse voor de leermethode. De nadruk in de klas kwam te liggen op samenwerking in plaats van rivaliteit. Dit bood voordelen voor zowel sterke als zwakke leerlingen. Leerlingen die maar met moeite iets aannamen van een leraar, bleken veel beter te presteren onder begeleiding van peer educators¹⁶. Peer education diende nog een ander doel: door druktemakers in de klas speciale verantwoordelijkheid te geven in het onderwijzen van anderen, stopten ze met onrust stoken¹⁷.

Preventie middels inzet ervaringsdeskundigen

Vanaf de opkomst van de dance scene in de jaren tachtig werden peer educators ingezet voor preventie. Het schrikbeeld van Aids en de populariteit van sigaretten en drugs schreeuwden om een effectieve aanpak, waarbij peer educators centraal stonden. De peer educators bezochten onder meer grote dance evenementen en discotheken waar ze jongeren inlichtten over de gevolgen van drank, drugs en onveilige seks. Hier stond de persoonlijke, veelal negatieve ervaring van de peer educator met het onderwerp centraal. Al snel werd duidelijk dat het inzetten van ervaringsdeskundigen uit de peer

14. Wagner, L. Peer Teaching: Historical Perspectives. Westport, CT: Greenwood Press, 1982

15. Wagner, L. Peer Teaching: Historical Perspectives

16. Wagner, L. Peer Teaching: Historical Perspectives.

17. Goodlad, S. (1979) Learning by Teaching: an introduction to tutoring. London: Community Service Volunteers.

group een domino-effect had. Kennis over verslavende genotmiddelen en seksueel overdraagbare ziektes verspreidde zich razendsnel onder jongeren. Het succes leidde er toe dat het aantal peer education projecten vanaf het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw flink toenam¹⁸.

De kracht van de peer group

Peer education kan dus op uiteenlopende onderwerpen worden ingezet om jongeren van jongeren te laten leren. Maar wat maakt het dat peer education zo doeltreffend werkt? Veel daarvan kan worden verklaard aan de hand van de enorme invloed van de peer-groep. Volgens sociaal psycholoog Leon Festinger vergelijken mensen zich met peers waar zij tegenop kijken, wanneer ze iets aan zichzelf willen verbeteren. Zeker tijdens de puberteit spelen peers (vrienden, klasgenoten, teamgenoten, kennissen van jongeren) een grote rol van betekenis in de ontwikkeling van jongeren. Hoe ouder de jongere, hoe meer deze zich oriënteert op zijn leeftijdsgenoten in plaats van zijn familie. Dit betekent dat de jongere sterk onder invloed van de peer groep staat. Als deze invloed negatief is, kan dit leiden tot risicogedrag zoals roken, drinken en winkeldiefstal plegen. Het corrigerend vermogen van de peergroep kan ook enorm zijn. Een ouder of docent kan keer op keer het gesprek aangaan met de jongere over waarom het woord ‘homo’ niet als scheldwoord gebruikt dient te wor-

den, zonder daadwerkelijk een verschil te maken in zijn of haar attitude. Vergelijk dat met het effect van een terloopse vermaning van een gerespecteerde peer, of een open gesprek met een rolmodel die uit de kast komt, en je ziet hoe jongeren elkaar positief kunnen sturen. Peers inzetten om met jongeren het gesprek aan te gaan over moeilijke thematiek die direct aan burgerschap raakt is dan ook een logische en reeds beproefde stap. Hiermee krijgen jongeren de kans om zich te spiegelen aan een rolmodel binnen hun peergroep, wiens belevingswereld een duidelijke overlap heeft met dat van hen. Deze ontmoeting of confrontatie kan er vervolgens toe leiden dat jongeren de kans krijgen om elkaar en zichzelf kritisch te bevragen en onder begeleiding positief te sturen en te beïnvloeden.

Peer education 2.0: visie en uitgangspunten

Diversion heeft de peer education methodiek doorontwikkeld om deze effectief in te zetten op actuele sociaal-maatschappelijke thema's en daaraan gerelateerde problematiek waar jongeren mee worstelen¹⁹.

De uitgangspunten van deze aanpak zijn om de omgeving van de jongere als uitgangspunt te nemen, positieve confrontaties aan te gaan en het investeren in jonge leiders binnen de gemeenschap die een verschil willen maken. Peer educators kunnen onderwerpen bespreekbaar maken die door veel

jongeren als saai worden ervaren, die politiek gevoelig zijn of in de cultureel-religieuze taboesfeer liggen. Hierbij speelt het persoonlijke verhaal van de peer educator een cruciale rol. De peer educators faciliteren middels hun persoonlijke ervaringen, verhalen en affiniteit met bepaalde thema's ruimte en openheid in de klas om met elkaar te spreken en op te halen wat er speelt in (onder andere) het klaslokaal. Het uitgangspunt is niet dat peer educators per definitie ervaringsdeskundigen zijn op het onderwerp dat zij komen bespreken. Een islamitische peer educator die met vmbo-ers het gesprek aangaat in het kader van het lesprogramma ‘Tweede Wereldoorlog in Perspectief’, hoeft niet zelf antisemitische denkbeelden te hebben gekoesterd om een geloofwaardig rolmodel te zijn om dit thema aan te snijden. Jongeren kunnen zich aan deze peer educators spiegelen en optrekken, omdat de peer educators fungeren als oudere broer of zus, en daarmee bereikbare rolmodellen vormen. Hieronder legt peer educator Zineb Tihouna in het NRC Handelsblad uit welke impact zij heeft op leerlingen als zij met een joodse peer educator het gesprek aangaat over de Tweede Wereldoorlog en het Midden-Oosten conflict in het klaslokaal:

“Ze is een gewoon islamitisch meisje, zegt Zineb over zichzelf. Mijn vader is als arbeider naar Nederland gekomen en heeft hier in een fabriek gewerkt. De leerlingen kunnen

zich met mij identificeren. En ik sta daar voor de klas samen met een joodse jongen of joods meisje. Ik straal uit dat dat de gewoonste zaak van de wereld is. En dat is het natuurlijk ook, maar het is goed dat ze dat ook zien. Niet dat zij dat meteen ook zo vinden. Als ze er over gaan nadenken, vind ik dat al winst.”²⁰

Neem de belevingswereld van jongeren als uitgangspunt

Conflicten in de wereld en het politieke debat in Nederland hebben impact op de maatschappij, en ook zeker op jongeren. Sommige jongeren hebben over zaken als seksuele diversiteit, de opmars van IS of politieke uitspraken een mening die sterk afwijkt van de algemene opinie. Het risico van zo'n mening –bewust of onbewust- niet horen, is dat jongeren zich niet serieus genomen voelen, en geen kans krijgen om hun ideeën te spiegelen of in een bredere context te plaatsen. Als hun pogingen tot het gesprek hierover aangaan niet worden gehoord, kan dit leiden tot gevoelens van verwijdering en isolatie. Om dit te voorkomen, is het belangrijk de leefwereld van de jongeren als vertrekpunt voor het gesprek te nemen en aan te sluiten bij wat zij weten of denken; ook wanneer duidelijk wordt dat de opvattingen van de jongeren over het onderwerp onjuist of verontrustend zijn. Stel dat een jongere ervan overtuigd is dat de aanslag op Charlie Hebdo niet echt ge-

beurd is, maar dat dit een samenzwering betreft om moslims in een kwaad daglicht te stellen. Wie in zo'n situatie deze interpretatie glashard ontkent of afstraft ten overstaan van het individu of de klas als geheel, kan van een koude kermis thuiskomen. De meeste successen bij het bespreekbaar maken van gevoelige, ingewikkelde thema's worden geboekt wanneer je, ook op hele lastige momenten, het gesprek open houdt, de jongere behandelt en ziet als serieuze gesprekspartner. Door de beleving, opvattingen en leefwereld van je doelgroep centraal te stellen, staan jongeren eerder open voor nieuwe kennis en ideeën, en voelen zich gezien en serieus genomen. Dit biedt dan ook ruimte om hen een spiegel voor te houden, met meerdere perspectieven kennis te laten maken, kritische vragen te stellen of andere ideeën en opvattingen die leven in de klas te delen en bespreken.

“Jij bent geen nicht, maar normaal.”

“Als een leerling een vooroordeel heeft, stel ik daar zoveel mogelijk vragen over. Een leerling zei laatst tegen me: “Jij bent geen nicht, maar normaal.” Het is dan belangrijk om niet in de aanval te gaan, maar gewoon veel vragen te stellen. “Hoe zou het dan zijn voor iemand die wel een ‘nicht’ is, om hier

te staan? Wat maakt mij anders? Waaraan kun je dat zien?”

Jeroen, peer educator bij Diversion

Zet je eigen verhaal in

Het kan erg spannend zijn om als peer educator je persoonlijke verhaal in te zetten. Of je nou je ervaringen deelt met een klas over discriminatie en vooroordelen, of met ingehouden adem uit de kast komt voor een groep elfjarigen, het vergt moed om je kwetsbaar op te stellen. Toch is het binnen de Peer Education 2.0 methodiek van onschatbare waarde om verhalen te vertellen vanuit je eigen perspectief en je ervaringen te delen met jongeren. Niet alleen stellen deze tastbare ontmoetingen bestaande uit vooroordelen van jongeren op de proef, je plaveit ook de weg voor deze jongeren om hun eigen meningen, verhalen en achtergrond in de groep te delen. Doordat de verhalen niet theoretisch zijn, maar waar gebeurd en vooral herkenbaar, maken deze indruk. De peer educators kunnen middels hun open houding en kwetsbare opstellen een gesprek faciliteren waarin sociale wenselijkheid niet de boventoon voert en leerlingen worden uitgedaagd het achter-

18. Peer education 2.0, Voor de klas op sneakers, Diversion (SDU, 2011), 38.

19. Het Peer Education boek is kosteloos te downloaden via deze link: <http://www.diversion.nl/peereducation/download-boek/>

20. S. Kamerman en D. Pinedo, ‘De minister is niet meer verrast als jongeren Hitler prijzen’, NRC Handelsblad, 15 maart 2013.

ste van hun tong te laten zien, zonder de angst te hebben daarvoor afgestraft te worden. Jongeren wordt hiermee de mogelijkheid geboden om kritisch te reflecteren op hun eigen denkbeelden.

“Als peer educator ben je net even iets ouder dan je leerlingen, maar je bent wel duidelijk een jong volwassene. Jongeren denken vaak dat volwassen alles weten en nooit twijfelen. Daar baseren veel volwassen ook hun autoriteit op. In plaats van jongeren de les te lezen over hoe ze bijvoorbeeld met geld om moeten gaan, vertel ik openhartig over kostenposten die ik zelf over het hoofd heb gezien, en hoe ik hiermee ben omgegaan. Door je niet als autoriteit te presenteren, hebben leerlingen de mogelijkheid om hun eigen opvattingen over een bepaald onderwerp te ontwikkelen.”

Daryll, peer educator

Ga op positieve wijze de confrontatie aan Wanneer jongeren onderling of met de docent sterk verschillen van opvatting over een bepaald onderwerp, kunnen de emoties bij een discussie hoop oplopen. Op het moment dat jongeren het idee hebben dat zij gewantrouwd worden en dat hun opvattingen worden gezien als aanstootgevend, is het lastig om contact te maken en tot hun gedachtewereld door te dringen. Zeker bij pubers levert een negatieve of afwijzende

houding van volwassenen dan heftige, soms provocerende reacties op. Het lijkt dan vaak eenvoudiger om het onderwerp maar helemaal uit de weg te gaan, om escalatie te voorkomen. Juist in dit soort gevallen is het belangrijk om de confrontatie wel aan te gaan, door de leerlingen kennis te laten maken met heel andere manieren van denken over hetzelfde onderwerp. Hoewel een confrontatie in eerste instantie tot een gespannen situatie leidt, is het uiteindelijk vaak een effectieve manier om een lastig onderwerp bespreekbaar te maken. Wanneer aan jongeren een podium wordt geboden, juist in situaties waarin normaal gesproken afstand van hen wordt genomen, staan zij ook eerder open voor tegenargumenten. De peer educators begrijpen de positie van de jongeren vaak goed, en kunnen die tegelijkertijd relativiseren. Ze kunnen zich inleven én afstand nemen. Doordat zij een tussenpositie kunnen innemen tussen de jongeren en ‘de samenleving’, slagen peer educators er vaak in om spanningen in goede banen te leiden. Peer educators kennen de argumenten en emoties van de jongeren en voelen zich doorgaans minder snel in een hoek gedreven. Zij kunnen bij de argumenten aansluiten en van daaruit een gesprek starten; ze laten zich niet uitlokken, maar gaan de dialoog aan.

“Soms kan ik wel schrikken van wat leerlingen zeggen, zeker als de thematiek mij persoonlijk raakt.”

“Soms kan ik wel schrikken van wat leerlingen zeggen, zeker als de thematiek mij persoonlijk raakt. Ik stond laatst voor het lesprogramma ‘Echt Waar?! Hoe Media Werken’ voor een klas waar een aantal jongens de sfeer domineerde. Toen het gesprek op de rellen in Ferguson kwam, zeiden de jongens dat de media niks bericht wanneer blanke mensen neergeschoten worden, en dat alles maar onder de noemer van racisme wordt geplaatst. Dat soort opmerkingen vind ik moeilijk, maar ik zorg dan dat ik mijn mening en mijn houding open houd. In plaats van in de verdediging te schieten, stel ik veel persoonlijke vragen aan de klas over het hoe en waarom van dit soort opmerkingen, en probeer door stevig door te vragen ze zich in de schoenen van een ander te laten verplaatsen.”

Melanta, peer educator bij Diversion

‘Ik zie dat peer education werkt omdat het contrasten laat zien op een positieve manier.’

“Laatst hadden wij het tijdens een MoneyWays les over inkomsten en uitgaven. Toen ik mijn inkomsten met de klas deelde, kreeg ik best veel commentaar. Leerlingen vonden dat ik erg veel van mijn ouders kreeg. Ik voelde me daardoor niet aangevallen, maar gebruikte het als een aanleiding om daarover met leerlingen het gesprek aan te gaan. Omdat ik er open over was, konden de leerlingen ook makkelijker vertellen over hun inkomsten en hoe hun ouders financieel bijdragen. Ik zie peer education werken omdat het contrasten laten zien, op een positieve manier. Niet alleen realiseerde ik me door dat gesprek hoe goed ik het heb, de leerlingen zagen ook in dat er veel verschillende perspectieven zijn op geld van je ouders krijgen.”

Sacha, peer educator bij Diversion

Laat het gebeuren

Om het optimale uit een peer education project te halen, is het belangrijk om een

zekere mate van flexibiliteit aan te houden in de manier waarop de les wordt gegeven. Als er een discussie in de klas opbloeit terwijl er in die tijd eigenlijk lesstof behandeld had moeten worden, is het belangrijk dat de peer educators inspelen op wat er op dat moment speelt bij de jongeren. Dit kan in een reguliere lessituatie natuurlijk niet altijd. De nadruk ligt tijdens peer education lessen meer op het proces, dan op een eindpunt.

Maak jongeren coproducent

Wanneer jongeren bereikt moeten worden, is het raadzaam om jongeren niet alleen in de uitvoer maar ook in de ontwikkeling en aanloop te betrekken. Jongeren fungeren als een belangrijke vinger aan de pols bij de jeugd, en door ze te betrekken bij bijvoorbeeld het samenstellen van het lesprogramma, zorg je dat je bij de doelgroep de juiste snaar raakt. Jongeren zijn dus niet alleen een groep die nog veel moet leren; maar ook als een groep van wie veel te leren valt. Over hun wereld, over de samenleving maar ook over jezelf, het project of over je organisatie. Het succes van peer education zit hem in de ontmoeting, dus het is van grote waarde om de inbreng van de jongeren waarmee de peer educators in gesprek gaan structureel terug te horen.

“Omdat de peer educators geen kennis komen zenden, maar een vertrouwelijk gesprek aangaan met de leerlingen, maakt

het opleidingsverschil niet uit, omdat de peer educators in staat zijn om zich te verplaatsen in de belevingswereld van deze leerlingen. Daarbij is het ook te gek om te zien hoeveel wijsheid leerlingen op lagere schoolniveaus hebben, en wat de peer educators daarvan kunnen leren. Op het praktijkonderwijs komen de peer educators van MoneyWays bijvoorbeeld leerlingen tegen wier ouders in de schuldsanering zitten, of die gebruik maken van de Voedselbank. Deze leerlingen kunnen de peer educators, die bij wijze van spreken volop bijlenen bij de IB-Groep, nog het één en ander bijbrengen over financiële verantwoordelijkheid. Peer education is echt een wederzijds leerproces.”

Anne, peer education expert bij Diversion

4.3 Waarvoor kun je peer education inzetten?

Er zijn verschillende thema's en onderwerpen, waar peer education van toegevoegde waarde kan zijn. Het peer-effect kan hier een grote rol hebben in het stimuleren van betrokkenheid bij jongeren, maar ook in hun visievorming – en ontwikkeling. Onderstaand worden deze onderwerpen kort toegelicht.

Politiek-maatschappelijk gevoelige thema's De eerste categorie bestaat uit onderwerpen waar jongeren vaak een sterke mening over hebben zoals, bijvoorbeeld de Zwarte Piet discussie, of spotprenten over de profeet

Mohammed. Vanuit emotionele betrokkenheid of verontwaardiging worden regelmatig felle meningen geuit door jongeren. Hierbij reageren ze fel op uitingen van de media, de algemene opinie of een mening die zwaar indruist tegen hun eigen opvattingen en overtuigingen. Gesprekken hierover verzanden dan ook snel in verhitte discussies of een patstelling in de klas tussen de jongeren onderling of tussen de leerlingen en de docent, waarbij de laatste regelmatig grenzen stelt aan wat hij/zij wil horen in de klas. Als jongeren deze afwijkende meningen niet kunnen uiten, en hun ideeën niet in een breder maatschappelijk debat worden geplaatst, kan het ertoe leiden dat jongeren zich onbegrepen, niet gehoord of niet serieus genomen voelen, zich afzijdig houden van de discussie of zich in extreme gevallen zelfs verwijderd voelen van de docent, de school of zelfs de Nederlandse maatschappij als geheel. Peer educators kunnen dit proces ondervangen door vanuit verschillende achtergronden diverse perspectieven te laten zien dat er niet één waarheid bestaat. Zo kan in het gesprek niet alleen de nuance gezocht worden, maar ook common ground. Hierbij is het niet belangrijk dat alle jongeren het met elkaar eens zijn, maar dat er een situatie wordt gecreëerd waarin zij het vanzelfsprekend vinden dat er meerdere visies en opvattingen over een onderwerp of vraagstuk naast elkaar kunnen bestaan. Een

voorbeeld van een actueel peer education project in deze categorie is het lesprogramma Geketend-Getekend. In dit project wordt middels actuele sociaal-maatschappelijke en politieke vraagstukken het slavernijverleden en de hedendaagse erfenis hiervan vertaald naar de leefwereld van jongeren middels gesprekken over diversiteit, mensenhandel, maar ook discriminatie.

Taboe-thema's

Waar bijna alle jongeren bij de eerste categorie onderwerpen hun mening niet onder stoelen of banken steken, is het moeilijker om het gesprek aan te gaan over de tweede categorie. Onderwerpen zoals seksualiteit, psychische gezondheid en schuld- armoedeproblematiek kunnen bij jongeren in de taboesfeer liggen, en gêne of schaamte kan ertoe leiden dat zij niet openlijk durven te spreken over hun ervaring met deze thematiek. Om te voorkomen dat jongeren in hun eentje hiermee blijven worstelen, en daardoor in de problemen geraken, kun je peer educators inzetten. Hierbij kunnen de jonge rolmodellen deze thematiek bespreekbaar door het onderwerp uit de taboesfeer te trekken. Het persoonlijke verhaal van de peer educators speelt hier weer een belangrijke rol in het normaliseren van spannende onderwerpen. Bij Gelijk = Gelijk?, een lesprogramma waar peer educators met leerlingen van de groep 7 en 8 het gesprek aangaan over spannende

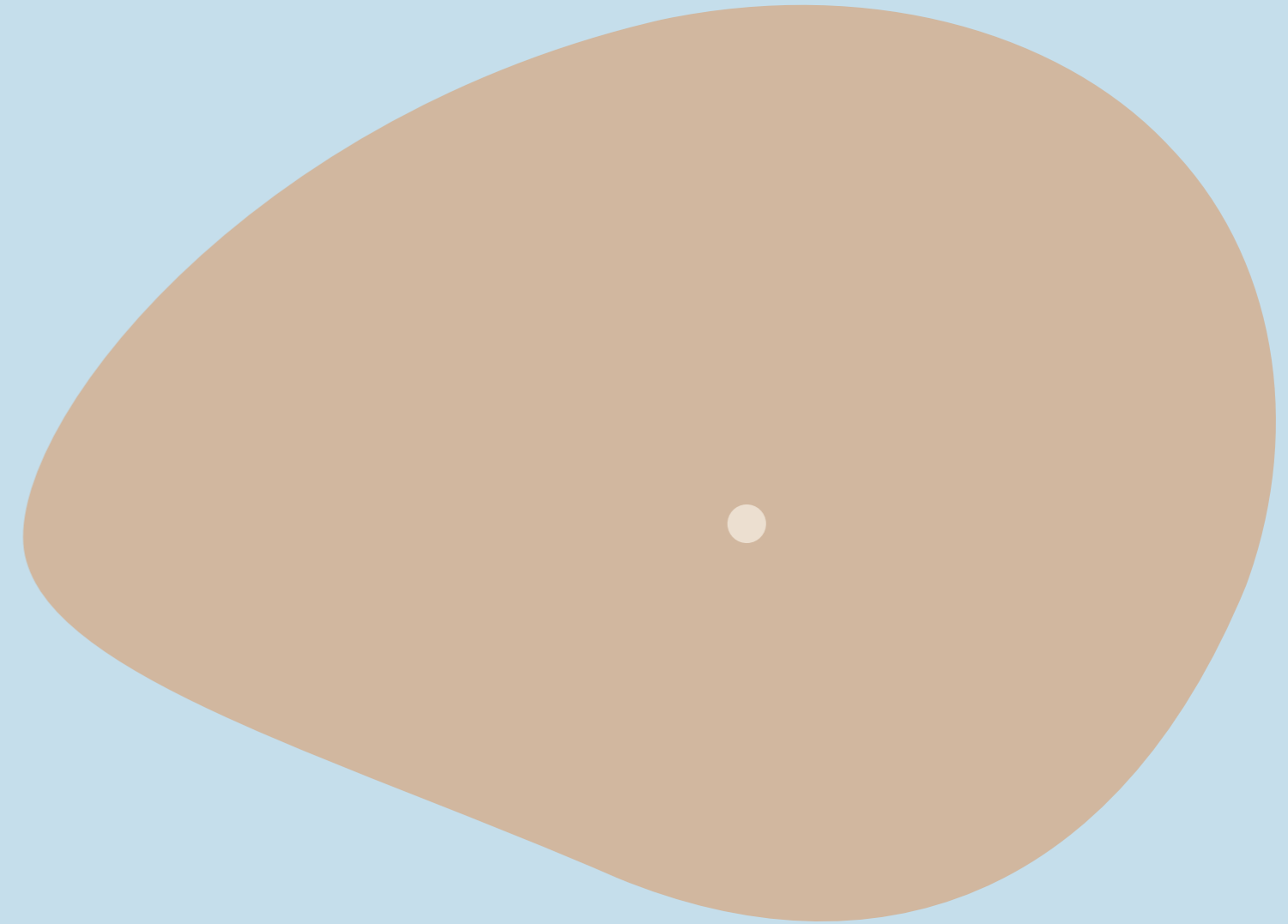
zaken als religieuze, seksuele en culturele diversiteit, zie je duidelijk de meerwaarde van het inzetten van peer education op dit soort thema's. Hierdoor wordt het stilzwijgen of het gegniffel over moeilijke onderwerpen vervangen door een open gesprek, waar leerlingen ervaren dat er ruimte is voor diversiteit, en leren dat zij niet alleen met moeilijke thematiek hoeven te worstelen.

“De kracht van peer education zit in het bespreekbaar maken van zware thematiek op een luchtige manier. Als het gaat om bijvoorbeeld psychiatrische problematiek, blijkt er altijd veel te leven in de klas. Peer educators kunnen dan vol de tijd nemen om te luisteren naar de leerlingen en hun eigen ervaringen te delen. Dan blijkt dat jongeren veel voor zich houden, zeker bij gevoelige thema's zoals psychiatrische gezondheid en schuld- en armoedeproblematiek, terwijl het enorm bij ze speelt. Tijdens de pilot van Over je Kop, een lesprogramma over psychiatrische gezondheid, was er in elke les wel sprake van een huilende leerling, voor wie de thematiek erg dichtbij kwam. Peer educators leren jongeren tijdens zo'n lesprogramma hoe zij zich kunnen uitdrukken, en bieden ze een podium om zich te uiten.”

Anne, peer education expert bij Diversion

‘Saaie’ onderwerpen

In de afgelopen twaalf jaar zijn jonge rolmodellen vanuit Diversion op uiteenlopende onderwerpen de dialoog met jongeren aangegaan. Ten derde zijn er onderwerpen die doorgaans door jongeren als saai worden ervaren. Vraag de gemiddelde jongere naar zijn of haar ideeën over Europese verkiezingen of pensioenopbouw, en je wordt beantwoord met een glazige blik. Veel jongeren zien deze onderwerpen als stoffig en ver van zich afstaan. Toch lukt het peer educators om jongeren hiervoor warm te laten lopen, door de thematiek aan hun leefwereld te verbinden. Wat is het aan dit onderwerp dat ze wel aanspreekt? Welke invloed kunnen zij hebben, als zij zich er druk om gaan maken? Een voorbeeld van zo’n project is *Wie Grijpt In?*, over de eigen rol van jongeren in een veilige samenleving, waarbij de fundamentele van de Nederlandse rechtsstaat worden vertaald naar de interesses en de leefwereld van jongeren en op actieve laagdrempelige wijze wordt gekeken naar casuïstiek rondom veel gepleegde delicten. Hierbij ligt de nadruk op de rol van de individuele jongeren hierin en hun eigen ervaringen met het thema. Het effect van een peer education lesprogramma op traditioneel saaie onderwerpen, is dat de leerlingen in gaan zien dat de thematiek niet ver van hun bed is, maar deel uitmaakt van hun belevingswereld. Zo kan kennis over en affiniteit met deze thema’s vergroot worden onder jongeren.

Oefeningen

‘Er is een aantal voorbeeldoefeningen in beeld gebracht die direct toe te passen zijn in de praktijk van de docent in opleiding. Deze zijn per fase in kaart gebracht en gekoppeld aan de doelen van het burgerschapsonderwijs. Er is ook een aantal casussen bijgevoegd, waarmee de eerdere competenties in de praktijk kunnen worden gebracht. Deze casussen zijn afkomstig uit gesprekken die zijn gevoerd met onderwijsprofessionals over ingewikkelde burgerschapskwesties.

Fase 1: Word gesprekspartner

In deze oefeningen staan de volgende doelen van het burgerschapsonderwijs centraal:

Identiteit

8. Respect tonen en zich medeverantwoordelijk voelen voor de eigen ontplooiing en die van anderen. (houding)
18. Rolnemingsvaardigheden toepassen in een samenleving die zich kenmerkt door diversiteit. (vaardigheden)

Democratie

11. Standpunten uiten, verantwoorden, uitwisselen en bijstellen in discussie, debat en dialoog. (vaardigheden)
14. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld. (vaardigheden)

Participatie

4. Betrokkenheid bij en bijdragen aan een sociaal en ruimtelijk stimulerende en aangename leef- en leeromgeving in de school en de directe omgeving (houdingen)
17. Basale sociaal-communicatieve vaardigheden toepassen (vaardigheden)

1. Kennismakingsoefening

Bij het bespreekbaar maken van heikele onderwerpen is een veilige sfeer met respect voor het individu van groot belang. Niet alleen tussen docent en leerlingen en leerlingen onderling, maar ook voor (toekomstige) docenten is een gevoel van vertrouwen belangrijk om je kwetsbaar op te kunnen stellen.

In de peer education methode wordt gebruik gemaakt van persoonlijke ervaringen van peer educators om het ijs met een klas te breken. In deze kennismakingsoefening, die zowel in de opleiding als in het klaslokaal toegepast kan worden, creëer je deze belangrijke voorwaarde voor een open gesprek.

Deze oefening heeft tot doel:

- Elkaar (nog beter) leren kennen en inzicht krijgen in wat de ander drijft;
- Een gelijkwaardige sfeer te creëren doordat iedereen iets persoonlijks deelt;
- Met interesse leren luisteren naar en met zorg omgaan met het verhaal van de ander.

Oefening:

- Bedenk een of meer vragen die de hele groep moet beantwoorden. Bijvoorbeeld: “Waarom wil je leraar worden en welke persoon (dichtbij of ver weg) heeft een belangrijke rol gespeeld bij die keuze?”
- Belangrijk: Ook als gespreksleider doe je mee aan de oefening. Spreek twee mensen aan, stel bovenstaande vragen en schrijf de antwoorden op.
 - Per persoon mag het gesprek 5 minuten duren. Vraag zelf door naar details die jij interessant vindt aan het verhaal van de ander.
 - Schrijf hierbij op:
 - De naam van degene die je interviewt
 - Waarom wil je docent(e) zijn?
 - Wie heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld?
 - Waarom?
 - Wissel bij elk gesprek en zoek daarna naar een nieuwe gesprekspartner (in totaal interview je twee keer en word je twee keer geïnterviewd).
 - Koppel plenair terug wat je van anderen hebt gehoord: Wat viel je op?
 - Wat hebben de personen die maken dat wij docent willen zijn met elkaar gemeen? En wat neem je daar nu van mee in jouw rol als docent?
 - Wat vond je van deze oefening?

Vorbereidingstijd: 10 minuten voor het bedenken van een vraag
Uitvoeringsduur: 45 minuten

2. Mening opschorten

Introductie: Veel gesprekken over burgerschapskwesties krijgen de vorm van een debat, waarbij conflicterende meningen met elkaar de strijd aangaan. Het kan echter ook inzichtelijk zijn om een Socratische dialoog te voeren, waarin de nadruk niet ligt op het verkondigen van je eigen mening, maar op het kritisch en constructief ondervragen van een ander.

De Socratische dialoog heeft tot doel om via zelfonderzoek aan waarheidsvinding te doen en filosofische vragen met elkaar te analyseren. Waar draait een onderwerp echt om, wat is daarbij van belang en wat betekent het eigenlijk?

Onderdeel van de Socratische dialoog is het opschorten van het eigen oordeel. Het uitstellen van je stellingname is ook een belangrijk onderdeel van de werkwijze van peer educators om het gesprek open te houden en daarmee ruimte te scheppen voor dialoog.

Deze oefening richt zich op het opschorten van het oordeel en heeft tot doel:

- Te voelen hoe het is alleen vragen te mogen stellen, je niet te mogen mengen

met de inhoud en de ander in de expertrol te zetten;

- Te ervaren hoe je met het stellen van vragen kunt sturen;
- De ander en jezelf kritisch naar eigen opvattingen te laten kijken.

Uitvoeringsduur: 30 tot 60 minuten

Aanpak:

- Kies een onderwerp waar je een sterke mening over hebt (en veel vanaf weet).
- Deel je onderwerp met je gesprekspartner zonder aan te geven wat je mening over het onderwerp is (dus: ‘kernenergie’ i.p.v. ‘kernenergie is levensgevaarlijk’ of ‘kernenergie is de oplossing voor ons milieuprobleem’).
- Bevraag nu je gesprekspartner over jouw onderwerp, waarbij je je gesprekspartner behandelt als expert.
- Schort hierbij je eigen oordeel op en sta open voor het antwoord van de ander: laat het niet merken als je het niet eens bent met de ander en stel geen suggestieve vragen.
- Doe dit maximaal 10 minuten en wissel daarna om.
- Evalueer na de oefening samen:
 - Lukte het om neutrale vragen te stellen?
 - Merkte je dat je als interviewer en/of als ondervraagde zelf kritischer werd?
 - Wist je wat de mening was van de interviewer?

- Hoe was het voor jou om degene over dit onderwerp waar je gepassioneerd over bent te interviewen?
- Was het lastig om te blijven luisteren op het moment dat je vond dat de ander ongelijk had of onzin verkondigde?
- Wat heb je geleerd van het gesprek?

Uitvoeringsduur: 30 tot 60 minuten

Reflectie: Hoe kun je dit inzetten in het klaslokaal?

3. ASR Model

Introductie: Het ASR Model (Aanwijzen, Samenvatten, Reageren)²¹ model kan worden ingezet bij allerhande precaire onderwerpen in de klas, en geeft handvatten en richtlijnen om goed te luisteren naar discussiepartners en genuanceerd te discussiëren. Hiermee wordt veilig geoefend met het voeren van een constructief gesprek met jongeren die van huis uit niet gewend zijn hun mening te onderbouwen.

Het ASR model geeft docenten de mogelijkheid leerlingen te ondersteunen in het proces van:

- Beargumenteerd meningen en standpunten ontwikkelen en formuleren
- Onderbouwd kunnen reageren op de mening van een ander
- Leren luisteren en samenvatten

Aanpak

- Leg uit dat jullie gaan debatteren over een stelling. Vertel hierbij dat het ASR model wordt aangehouden (schrijf dit op het bord).
- Schrijf een prikkelende stelling op het bord:
 - Homo’s mogen best homo zijn, zolang ze maar niet op straat zoenen
 - Nederland is vol, de grenzen moeten dicht
- Verdeel de leerlingen/studenten in voor en tegen de stelling
- Laat alle leerlingen verschillende meningen verdedigen
- Gebruik duidelijke spelregels om een veilige sfeer te creëren en te zorgen dat mensen elkaar uit laten praten
- Hoe zou je dit kunnen inzetten in het klaslokaal? In welke situaties zou het handig zijn?

Vorbereidingstijd: 15 minuten

Uitvoeringsduur 30 tot 60 minuten

4. Casus

Sabrina is docente maatschappijleer en wil graag met haar klas in gesprek gaan over seksuele diversiteit. Ze is zelf homoseksueel maar de leerlingen zijn hier niet van op de hoogte. Des te belangrijker vindt ze het om in eerste instantie een open gesprek aan te gaan met de leerlingen. Aan de hand van foto’s laat ze de mogelijkheden van ver-

schillende gezinssamenstellingen zien. Op één foto staat een stel van twee mannen met hun drie kinderen. De leerlingen beginnen direct met uitspraken als ‘homo’s zijn ziek’ en ‘dat hoort niet en dat kan niet’. Sabrina schrikt ervan en weet niet hoe ze open het gesprek aan moet gaan. Ook wordt ze hier persoonlijk emotioneel door geraakt waardoor ze het moeilijk/pijnlijk vindt om open het gesprek aan te gaan. Ze vraagt aan de klas of iemand daar wellicht een andere mening over heeft maar het blijft stil. Slechts de twee leerlingen die altijd de grootste mond hebben en de mening van de klas bepalen trekken hun mond open met ongenueerde uitspraken. Ze weet niet hoe ze de rest van de klas zover krijgt dat zij iets durven te zeggen en hoe ze in eerste instantie een veilige sfeer in de klas creëert.

Achtergrond informatie:

- Deze casus is net zo goed van toepassing wanneer de docent zelf niet emotioneel of persoonlijk betrokken is bij de thematiek.

Reflectievragen

- Hoe zou zij dit kunnen aanpakken?
- Welke vragen kun je stellen om in dit geval gesprekspartner te worden?
- Welke overwegingen maak je als docent in zo’n geval?
- Hoe kun je het gesprek beginnen? Zou jij er een persoonlijk verhaal aan verbinden?

- Vind je het acceptabel dat er leerlingen zijn in de klas die homoseksualiteit veroordelen?
- Hoe kun je alle leerlingen aan bod laten komen?
- Heeft één van jullie een gelijksoortige ervaring gehad?

Fase 2: Neem de rol van procesbegeleider aan

In deze oefeningen staan de volgende doelen van het burgerschapsonderwijs centraal:

Democratie

11. Standpunten uiten, toelichten en uitwisselen in discussie en dialoog. (vaardigheden)
14. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld (vaardigheden)

Identiteit

21. Zich inleven in een ander in een samenleving die zich kenmerkt door diversiteit.(vaardigheden)

5. Carrouseldebat

Het carrouseldebat is een groepsdebat waarbij de deelnemers worden opgesplitst in drie groepen en is net als het ASR-Model ontwikkeld door het NDI. Hierbij is groep 1 voorstander, groep 2 tegenstander en groep 3 luistert en oordeelt over het debat. De voorstanders en tegenstanders hebben een

opgelegd standpunt, zij spreken dus niet op basis van hun eigen mening. De laatste groep is de ‘rechters-groep’. Zij mogen hun eigen mening geven, zij zijn de rechters.

Het carrouseldebat heeft tot doel:

- De deelnemers een gestructureerd gesprek aan te laten gaan en uit te dagen hierbij hun argumenten te onderbouwen.
- Het ontwikkelen van een veilige sfeer voor deelnemers die een andere (meer extreme of juist meer gematigde) mening zijn toegedaan dan de rest van de groep, doordat er verplichte voor- en tegenstandersrollen moeten worden aangenomen.
- Het ontwikkelen van empathisch vermogen, het ontwikkelen van meerdere perspectieven door het leren verdedigen van verschillende standpunten.

Aanpak:

- Allereerst noemt de debatleider een stelling. Daarna mogen de rechters laten weten of zij voor- of tegen deze stelling zijn door middel van hun stemkaarten (rood is oneens; groen is eens). Daarna is het woord aan de voor- en tegenstanders om de rechters hun kant op te trekken door goede argumenten

21. Het ASR Model is een oefening van de Stichting Nederlands Debat Instituut en wordt ingezet binnen o.a. het peer education programma Gelijk=Gelijk?! (meer informatie: <http://www.schooldebatteren.nl/het-nederlands-debat-instituut>).

te geven. Zij geven argumenten over en weer. Vervolgens krijgen de rechters de mogelijkheid om vragen te stellen aan de debaters. Dit kunnen vragen ter verheldering en verduidelijking zijn, maar het mogen ook kritische vragen zijn. Daarna mogen de rechters opnieuw stemmen. Is er iemand van mening veranderd? Waarom?

- Na elk debat wisselen de groepen van rol (voor, tegen of rechter) door naar een ander vak te lopen. Dit heet het draaien van de carrousel.
- Binnen de lerarenopleiding kan met het carrouseldebat worden geoefend. Hiermee kunnen leraren-in-opleiding zich dit debatmodel eigen maken; niet alleen in het participeren, maar ook in de organisatie ervan.

Uitvoeringsduur: 60 minuten

6. Beeldmateriaal zoeken

Als het gesprek tussen je leerlingen een nieuwe impuls kan gebruiken, is het inzetten van beeldmateriaal waarin verschillende perspectieven worden getoond raadzaam. In de peer education methodiek wordt gewerkt met persoonlijke verhalen om eye-openers te creëren. Als docent kun/wil je deze niet altijd inzetten. Filmverhalen (in combinatie met uitlegfilmpjes) zijn hierbij een effectief alternatief. Hiermee kan je als docent ook de perspectieven die niet aan

de orde komen in de verhalen en argumenten van je leerlingen inbrengen, zonder jezelf persoonlijk in het gesprek te betrekken. Tijdens je opleiding en de lespraktijk is het handig om een database voor jezelf aan te leggen, waarin je fragmenten van films, documentaires en televisieshows bewaart die van pas kunnen komen bij gesprekken over uiteenlopende burgerschapskwesties. Denk hierbij aan: de Zwarte Piet discussie, de aanslagen in Parijs, het homohuwelijk, politiegeweld, het Midden-Oosten conflict, islamofobie, Mohammed cartoons, arbeidsdiscriminatie, etc.

Het werken met filmmateriaal heeft de volgende doelen:

- Het eentonige wereldbeeld van jongeren verbreden door meer kanten van hetzelfde verhaal te laten zien;
- Het zichtbaar maken van de menselijke kant van een vraagstuk;
- Leerlingen het gevoel geven dat zij gehoord worden/hun onderwerp belangrijk gevonden wordt;
- Een onderwerp behandelen, ook als je er zelf beperkte kennis van hebt.

Om te oefenen met het zoeken van beeldmateriaal kunnen bovenstaande burgerschapskwesties verdeeld worden tussen de leraren-in-opleiding. Dit kan aanzet geven tot gesprekken over burgerschapskwesties, en bovendien maak je zo als docent een

start met je eigen filmdatabase. Deze kunnen dan in groepjes op zoek naar geschikte filmpjes, die vervolgens met de klas worden gedeeld en plenair worden besproken op bruikbaarheid en boodschap. Bedenk hoe je de filmpjes in kunt zetten in de klas; wat maakt een filmpje volgens jou goed; hoe kom je tegemoet aan de behoefte van leerlingen en hoe stimuleer je hen tegelijkertijd kritisch naar het vraagstuk te kijken?

Let bij het kiezen van het beeldmateriaal op:

- Geschikte lengte
- Het belichten van uiteenlopende perspectieven op dezelfde
- Taal en/of ondertiteling
- Ervaringen en opvattingen versus informatieve ‘uitleg’ filmpjes

7. Casus

Tijdens een les maatschappijleer in 4 havo komt het onderwerp op de Zwarte Pieten discussie. De leerlingen willen polsen bij hun docent, Maaïke, wat zij vindt van de hele kwestie. Maaïke stelt dat ze meer interesse heeft in wat de klas ervan vindt. Ze stelt de vraag: “Kunnen jullie je voorstellen dat Zwarte Piet voor sommige mensen kwetsend is?”. Emily neemt het woord: “Zoals ik het zie, is het onze traditie. Als negers daar een probleem mee hebben, houdt niemand ze tegen om terug te gaan naar hun eigen land en geen Sinterklaasviering te houden.” De docent schrikt hiervan en zegt: “Ik heb

liever niet dat je het woord “neger” in dit klaslokaal gebruikt, Emily.” Hassan vraagt: “Waarom niet? Het is toch gewoon een beschrijving?” Maaïke zegt: “Ik vind dat een kwetsende, racistische term.” Hierop ontstaat rumoer in de klas. “Hoezo is dat opeens een racistische term, mevrouw?” klinkt het. Tim zegt: “Iedereen die ik ken gebruikt dat woord, mevrouw! Noemt u mijn omgeving racistisch?” Maaïke voelt zich aangevallen en wendt zich tot Rachel, een Surinaamse leerlinge. “Rachel, wat vind jij van het woord “neger”?

- Hoe zou jij dit als docent aan kunnen pakken?
- Hoe zou de woede van de klas voorkomen kunnen worden?
- Hoe ga jij als docent om met minderheden in je klas bij dit soort gesprekken?
- Is het wel/niet gebruiken van het woord ‘neger’ hier een belangrijke norm voor een docent om neer te leggen?

Fase 3: Blik terug, vat samen en kom tot gezamenlijke conclusies

In deze oefening staan de volgende doelen van het burgerschapsonderwijs centraal:

Democratie

14. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld (vaardigheden)

Identiteit

9. Reflecteren op de eigen opvattingen en gedragingen in relatie tot algemeen aanvaarde waarden en normen. (houding)
22. Samenwerken met anderen ongeacht sociale, etnische en/of culturele achtergronden (vaardigheden)

8. Reflectie Mindmap

Een mindmap inzetten is bij alle docenten bekend. Vaak dient dit om voorkennis op te halen bij leerlingen en in kaart te brengen wat zij al over het onderwerp weten. Een mindmap is een tool die binnen de peer education methode vaak gebruikt wordt, omdat het goed aansluit bij het interactieve gehalte van de les en leerlingen op laagdrempelige wijze ruimte geeft hun ideeën, kennis en vooroordelen kenbaar te maken.

Deze oefening heeft tot doel docenten:

- Inzicht te geven in welke ideeën en opvattingen leerlingen hebben
- Een actieve sfeer te laten creëren in de klas die iedereen uitnodigt tot deelname
- Een analyse te laten maken van de (vervolg)behoeften van de klas

Uitvoeringsduur: 60 minuten

Oefening: schrijf een werkvorm waarin leerlingen met een reflectie-mindmap werken. Let daarbij op:

- Hoe kan het concept van een mindmap worden ingezet om te reflecteren op een gesprek over lastige burgerschapskwesties?
- Welke vragen kun je stellen bij dit proces?
- Hoe kun je als docent het proces afsluiten?

Tip: Bij tijdgebrek kun je het maken van een mindmap ook opgeven als huiswerk

